

Rolnummers 5191, 5204, 5244, 5289 en 5290
Arrest nr. 145/2012 van 6 december 2012

A R R E S T

In zake : de beroepen tot vernietiging van de wet van 1 juni 2011 tot instelling van een verbod op het dragen van kleding die het gezicht volledig dan wel grotendeels verbergt, ingesteld door Samia Belkacemi en Yamina Oussar, door Elisabeth Cohen, door de vzw « Justice and Democracy », door Olivier Pety de Thozée en door Laura Brever.

Het Grondwettelijk Hof,

samengesteld uit de voorzitters R. Henneuse en M. Bossuyt, en de rechters E. De Groot, L. Lavrysen, A. Alen, J.-P. Snappe, J.-P. Moerman, E. Derycke, J. Spreutels, T. Merckx-Van Goey, P. Nihoul en F. Daoût, bijgestaan door de griffier F. Meersschaut, onder voorzitterschap van voorzitter R. Henneuse,

wijst na beraad het volgende arrest :

*

* *

I. Onderwerp van de beroepen en rechtspleging

a. Bij verzoekschrift dat aan het Hof is toegezonden bij op 26 juli 2011 ter post aangetekende brief en ter griffie is ingekomen op 27 juli 2011, is beroep tot vernietiging ingesteld van de wet van 1 juni 2011 tot instelling van een verbod op het dragen van kleding die het gezicht volledig dan wel grotendeels verbergt (bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad* van 13 juli 2011) door Samia Belkacemi, wonende te 1030 Brussel, Paviljoenstraat 92, en Yamina Oussar, wonende te 4020 Luik, rue Léon Frédéricq 23.

De vordering tot schorsing van dezelfde wet, ingesteld door dezelfde verzoekende partijen, is verworpen bij het arrest nr. 148/2011 van 5 oktober 2011, bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad* van 14 december 2011.

b. Bij verzoekschriften die aan het Hof zijn toegezonden bij op 14 september 2011 en 10 november 2011 ter post aangetekende brieven en ter griffie zijn ingekomen respectievelijk op 15 september 2011 en 14 november 2011, zijn beroepen tot vernietiging ingesteld van dezelfde wet door Elisabeth Cohen, die keuze van woonplaats doet te 1050 Brussel, Louizalaan 208, en door de vzw « Justice and Democracy », met maatschappelijke zetel te 1030 Brussel, Renkinstraat 11.

De vordering tot schorsing van dezelfde wet, ingesteld door Elisabeth Cohen, in de zaak nr. 5204, is verworpen bij het arrest nr. 179/2011 van 17 november 2011, bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad* van 6 februari 2012.

c. Bij verzoekschriften die aan het Hof zijn toegezonden bij op 11 en 13 januari 2012 ter post aangetekende brieven en ter griffie zijn ingekomen respectievelijk op 13 en 16 januari 2012, zijn beroepen tot vernietiging ingesteld van dezelfde wet door Olivier Pety de Thozée, wonende te 1050 Brussel, Terkamerenboslaan 62, en door Laura Brever, die keuze van woonplaats doet te 1050 Brussel, Louizalaan 208.

Die zaken, ingeschreven onder de nummers 5191, 5204, 5244, 5289 en 5290 van de rol van het Hof, werden samengevoegd.

a) *In de zaak met rolnummer 5191*

Memories zijn ingediend door :

- de vzw « Liga voor Mensenrechten », met maatschappelijke zetel te 9000 Gent, Gebroeders De Smetstraat 75;

- de gemeente Etterbeek, vertegenwoordigd door het college van burgemeester en schepenen;

- de Ministerraad.

De verzoekende partijen hebben een memorie van antwoord ingediend en de gemeente Etterbeek en de Ministerraad hebben ook memories van wederantwoord ingediend.

b) *In de zaak met rolnummer 5204*

De Ministerraad heeft een memorie ingediend, de verzoekende partij heeft een memorie van antwoord ingediend en de Ministerraad heeft ook een memorie van wederantwoord ingediend.

c) *In de zaak met rolnummer 5244*

Memories zijn ingediend door :

- de vzw « Ligue des Droits de l'Homme », met maatschappelijke zetel te 1000 Brussel, Kogelstraat 22;

- de Ministerraad.

De verzoekende partij heeft een memorie van antwoord ingediend en de Ministerraad heeft ook een memorie van wederantwoord ingediend.

d) *In de zaken met rolnummers 5289 en 5290*

De Ministerraad heeft een memorie ingediend in elk van de zaken, de verzoekende partijen hebben memories van antwoord ingediend en de Ministerraad heeft ook een memorie van wederantwoord ingediend in elk van de zaken.

e) *In de zaken met rolnummers 5191, 5204 en 5244*

Bij beschikking van 27 juni 2012 heeft het Hof de zaken in gereedheid verklaard en de dag van de terechtzitting bepaald op 17 juli 2012.

Bij beschikking van 10 juli 2012 heeft het Hof de zaken verdaagd naar de terechtzitting van 18 september 2012.

f) *In alle zaken*

Bij beschikking van 18 juli 2012 heeft het Hof de zaken nrs. 5289 en 5290 en de zaken nrs. 5191, 5204 en 5244 samengevoegd.

Bij beschikking van 18 juli 2012 heeft het Hof de zaken nrs. 5289 en 5290 in gereedheid verklaard en de dag van de terechtzitting, voor alle zaken, bepaald op 26 september 2012.

Op de openbare terechtzitting van 26 september 2012 :

- zijn verschenen :

. Mr. I. Wouters, advocaat bij de balie te Brussel, voor de verzoekende partijen;

. Mr. J. Sohier, advocaat bij de balie te Brussel, voor de gemeente Etterbeek, in de zaak nr. 5191;

. Mr. D. Pattyn, advocaat bij de balie te Brugge, voor de vzw « Liga voor Mensenrechten », in de zaak nr. 5191;

. A. Deswaef, voor de vzw « Ligue des Droits de l'Homme », waarvan hij voorzitter is, in de zaak nr. 5244;

. Mr. O. Di Giacomo, *loco* Mr. F. Maussion en Mr. P. Goffaux, advocaten bij de balie te Brussel, voor de Ministerraad;

- hebben de rechters-verslaggevers F. Daoût en A. Alen verslag uitgebracht;
- zijn de voornoemde partijen gehoord;
- zijn de zaken in beraad genomen.

De bepalingen van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Grondwettelijk Hof met betrekking tot de rechtspleging en het gebruik van de talen werden toegepast.

II. *In rechte*

- A -

Ten aanzien van het belang van de verzoekende partijen en de tussenkommende partijen

A.1.1. De verzoekende partijen in de zaak nr. 5191 zijn vrouwen die het islamitische geloof belijden, in België leven en beiden de volledige sluier dragen. Zij preciseren dat zij de nikab dragen op basis van een persoonlijke keuze in overeenstemming met hun geloofsovertuiging.

De eerste verzoekende partij preciseert dat zij in 2009 in Etterbeek op basis van een politiereglement is bekeurd voor het dragen van een volledige sluier in de openbare ruimte en dat zij in het gelijk is gesteld in het kader van een beroep ingesteld voor de Politierechtbank te Brussel, waarbij het gemeentereglement niet conform artikel 9 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens is verklaard.

De tweede verzoekende partij is in juni 2011 in Sint-Jans-Molenbeek eveneens op basis van een politiereglement bekeurd voor het dragen van de volledige sluier. Een administratief beroep is thans hangende.

A.1.2. In haar memorie tot tussenkomst in de zaak nr. 5191 beweert de gemeente Etterbeek belang erbij te hebben in het geding tussen te komen in de zin van artikel 87, § 2, van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Grondwettelijk Hof, daar aan de eerste verzoekende partij in die zaak een administratieve sanctie is opgelegd bij beslissing genomen op 12 juni 2009 en 3 september 2009 wegens een schending van artikel 12 van het algemeen politiereglement van de gemeente Etterbeek. Het college van burgemeester en schepenen van de gemeente heeft op zijn zitting van 19 augustus 2011 beslist vrijwillig tussen te komen in het geding.

A.1.3. De vzw « Liga voor Mensenrechten » dient een memorie tot tussenkomst in in de zaak nr. 5191. Luidens artikel 3 van haar statuten heeft zij tot doel elke onrechtvaardigheid en elke aanslag op de rechten van personen of gemeenschappen te bestrijden en de beginselen van gelijkheid, vrijheid en humanisme te verdedigen waarop de democratische maatschappijen zijn gebaseerd en die zijn vervat in de verdragen en verklaringen met betrekking tot de rechten van de mens.

Volgens haar kan de bestreden bepaling verschillende fundamentele rechten aantasten, in het bijzonder de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst, de vrijheid van erediens en de vrije meningsuiting, het recht op

eerbiediging van het privé- en gezinsleven, de individuele vrijheid, het gelijkheidsbeginsel en het discriminatieverbod, waardoor het maatschappelijk doel van de vereniging wordt aangetast.

Zij voegt eraan toe dat het Hof het belang van de vereniging om voor het Hof in rechte te treden, reeds herhaaldelijk heeft erkend.

A.1.4.1. Elisabeth Cohen, verzoekende partij in de zaak nr. 5204, verantwoordt haar belang bij het vorderen van de vernietiging en de schorsing van de wet van 1 juni 2011 « tot instelling van een verbod op het dragen van kleding die het gezicht volledig dan wel grotendeels verbergt » door haar hoedanigheid van Belgische vrouw die in België woont en ongelovig is.

De verzoekster merkt op dat die wet een aantasting kan inhouden van haar vrijheid om zich te kleden en zich via haar kleding te uiten, alsook van haar individuele vrijheid en van haar recht om zich vrij op de openbare weg te begeven zonder te moeten afzien van andere rechten. Zij is eveneens van mening dat de uit die wet voortvloeiende verplichting om herkenbaar te zijn, afbreuk doet aan haar privéleven en aan haar recht om sociale betrekkingen te hebben op een wijze die zij passend acht.

De verzoekster beoogt ook dat de onnauwkeurigheid van het woord « herkenbaar » in artikel 563bis van het Strafwetboek, ingevoegd bij artikel 2 van die wet, haar blootstelt aan een willekeurige sanctie wanneer zij een te groot geachte bril, een sjaal, een hoofddoek, een bivakmuts of een antibacterieel masker draagt.

Daarnaast voert de verzoekster aan dat, indien de wet van 1 juni 2011 in die zin wordt geïnterpreteerd dat die alleen het dragen van de « volledige sluier » beoogt, zij belang erbij heeft te leven in een samenleving die de religieuze minderheden niet discrimineert.

Ten slotte voert zij aan dat die wet een « culturele verarming » inhoudt en een uniformering voorstaat die niet verenigbaar is met de fundamentele rechten van de samenleving waarin zij leeft en die met name zijn erkend door het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

A.1.4.2. De Ministerraad betwist het belang van de verzoekende partij om in rechte te treden. Volgens hem kan het feit dat de laatstgenoemde wil waken over de eerbiediging van de godsdienstvrijheid, de niet-discriminatie van de minderheden en meer in het algemeen de vrijwaring van de fundamentele rechten, geen persoonlijk nadeel voor haar aantonen. De verzoekster zou niet bewijzen dat zij thans kleding en accessoires draagt die haar gezicht geheel of gedeeltelijk bedekken of verbergen zodat zij niet herkenbaar zou zijn. Haar belang zou dus samenvallen met de *actio popularis*.

A.1.4.3. De verzoekende partij antwoordt dat zij, door de onnauwkeurigheid van de wet, op elk ogenblik zou kunnen worden bekeurd in de openbare ruimte wanneer de ordediensten van menig zouden zijn dat haar gezicht zodanig verborgen is dat zij niet herkenbaar is.

A.1.5. In de zaak nr. 5244 preciseert de vzw « Justice and Democracy » in haar verzoekschrift dat zij een niet-confessionele vereniging is waarvan het maatschappelijk doel met name erin bestaat naar gelang van haar middelen en prioriteiten ertoe bij te dragen het onrecht en elke willekeurige aantasting van de mensenrechten te bestrijden en in die zin ieder slachtoffer van discriminatie of van een aantasting van zijn fundamentele vrijheden en rechten te helpen. Zij meent te beschikken over een belang om in rechte te treden tegen elke vorm van discriminatie en aantasting van de fundamentele rechten en individuele vrijheden op basis van een door het positief recht beschermd criterium. De beslissing om in rechte te treden, zou zijn genomen door de raad van bestuur tijdens de vergadering ervan op 22 juli 2011.

A.1.6. In de zaak nr. 5244 is eveneens een verzoekschrift tot tussenkomst ingediend door de vzw « Ligue des Droits de l'Homme ». Luidens artikel 3 van haar statuten heeft de vereniging tot doel het onrecht en elke willekeurige aantasting van de rechten van een individu of van een gemeenschap te bestrijden. Zij verdedigt de beginselen van gelijkheid, vrijheid, solidariteit en humanisme waarop de democratische maatschappijen zijn gegrond en die met name zijn opgenomen in de Belgische Grondwet en verschillende internationale verdragen. Zij steunt elk initiatief dat strekt tot de totstandkoming en de bevordering van de rechten en vrijheden en streeft haar doelstellingen na los van elke partij- of confessionele binding. Volgens de vzw zou haar maatschappelijk doel van bijzondere aard zijn en onderscheiden zijn van het algemeen belang.

De vereniging preciseert dat het Hof haar belang om in rechte te treden herhaaldelijk heeft erkend in andere gedingen en is van mening dat zij te dezen beschikt over een dergelijk belang, aangezien de bestreden wet

verbiedt om zich te vertonen op voor het publiek toegankelijke plaatsen wanneer het gezicht geheel of gedeeltelijk bedekt of verborgen is zodat men niet herkenbaar is. Zij voert eveneens aan dat de bestreden bepaling afbreuk doet aan het beginsel van subsidiariteit van het strafrecht dat vereist dat de strafrechtelijke bestraffing, in zoverre die van nature en in wezen afbreuk doet aan de individuele vrijheid, slechts een regeling in laatste instantie is waarvan de aanneming een grondig onderzoek en een gepaste motivering vereist.

A.1.7.1. Het verzoekschrift in de zaak nr. 5289 is ingediend door een verzoeker van Belgische nationaliteit, die in België leeft, die de volledige sluier niet draagt en die het islamitische geloof niet belijdt. Door te eisen dat iedere burger permanent herkenbaar is in de voor het publiek toegankelijke ruimte zou de bestreden wet volgens hem een nieuwe verplichting van « herkenbaarheid » invoeren en hem mogelijk blootstellen aan strafrechtelijke sancties wanneer hij, om volkomen gewettigde redenen, een kledingstuk zou dragen dat zijn gezicht verbergt, zoals een bril, een hoed, een pet of een bivakmuts. De onnauwkeurigheid van de wet zou het voor de verzoeker nog moeilijker maken zijn gedrag aan te passen om zich daarmee in overeenstemming te brengen.

De wet zou aldus een aantasting inhouden van zijn vrijheid om zich te kleden, van zijn privéleven, van zijn vrijheid om zich op het vlak van kleding te uiten, om zich vrij te begeven op de openbare weg en om zich te verenigen, zonder toezicht van de overheid.

A.1.7.2. De Ministerraad betwist het belang van de verzoeker om in rechte op te treden, om reden dat het door hem aangevoerde nadeel hypothetisch zou zijn. Het dragen van een bril, een hoed of een bivakmuts zou geen persoonlijk belang van de verzoeker aantonen. Dergelijke accessoires zouden bovendien het gezicht niet dermate kunnen verbergen dat de persoon onherkenbaar wordt.

De Ministerraad besluit dat het beroep neerkomt op een *actio popularis*.

A.1.7.3. De verzoeker antwoordt dat de bewering van de Ministerraad volgens welke het dragen van een bril of andere genoemde accessoires de identificatie van de personen niet belet, ongegrond is. Het zou dus van een vreemde kwade wil getuigen, mocht de Belgische Staat alleen aan de moslims het recht willen voorbehouden om belang erbij te hebben in rechte op te treden.

A.1.7.4. Volgens de Ministerraad toont de verzoeker niet aan dat de wet op hem van toepassing is. Het dragen van accessoires zoals die welke de verzoeker heeft genoemd, zou het gezicht van diegene die ze draagt, niet verbergen.

A.1.8. De verzoekende partij in de zaak nr. 5290 leeft in België, belijdt het islamitische geloof en draagt de volledige sluier op basis van een persoonlijke keuze die zij conform haar religieuze overtuigingen acht. Zij is van mening dat de bestreden wet afbreuk doet aan haar vrijheid van geloof, alsook aan andere fundamentele vrijheden die door het Europees Verdrag voor de rechten van de mens zijn beschermd.

Ten gronde, wat de beroepen betreft

A.2. De verzoekende partijen in de zaken nrs. 5191, 5202, 5244 en 5290 preciseren dat hun beroep tot vernietiging steunt op zeer ernstige motieven die betrekking hebben op de uitoefening van fundamentele vrijheden die zowel door de Grondwet als door het Europees Verdrag voor de rechten van de mens zijn beschermd. Zij voeren aan dat internationale en nationale instanties reeds het overdreven, onaangepaste en schendende karakter hebben onderstreept van een algemeen verbod op het dragen van de sluier in de hele openbare ruimte.

Ter ondersteuning van hun verzoekschrift wordt verwezen naar een studie ter zake van de Franse Raad van State, een beslissing van de Politierechtbank te Brussel van 26 januari 2001, een persbericht van 28 april 2010 van de « Ligue des Droits de l'Homme », een advies dat « Human Rights Watch » in november 2009 over die kwestie heeft uitgebracht, een memorandum voor de verkiezingen van 13 juni 2010 opgesteld door het Centrum voor Gelijke Kansen, een persbericht van 21 april 2010 van Amnesty International, een verslag van de Franse « Ligue des droits de l'Homme », een recent verslag van Amnesty International over de situatie van de moslims in Europa en, ten slotte, een persbericht van de « Mouvement contre le racisme et pour l'Amitié entre les peuples » (« MRAP ») in Frankrijk.

A.3.1. De verzoekende partijen in de zaken nrs. 5244 en 5290 leiden een eerste middel af uit de schending van de artikelen 12, tweede lid, en 14 van de Grondwet, alsook van artikel 7 van het Europees Verdrag voor de

rechten van de mens. Het eerste middel in de zaak nr. 5289 is afgeleid uit de schending van dezelfde bepalingen, in samenhang gelezen met artikel 15 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten.

De verzoeker in de zaak nr. 5289 voert in een eerste onderdeel aan dat de wet, door het algemene karakter ervan, iedere persoon beoogt die zijn gezicht verbergt, en niet bepaalt wat moet worden begrepen onder « herkenbaarheid », door wie de identificatie moet gebeuren en om welke redenen.

In een eerste onderdeel van het eerste middel in de zaken nrs. 5244 en 5290, alsook in een tweede onderdeel van het eerste middel in de zaak nr. 5289 wordt aangevoerd dat de wet, door te voorzien in een strafrechtelijke sanctie wanneer het gezicht van de betrokkene is verborgen zodat hij niet herkenbaar is, zo is opgesteld dat het onmogelijk of in elk geval moeilijk is om te weten wat al dan niet is toegestaan.

In een tweede onderdeel van hetzelfde middel in de zaken nrs. 5244 en 5290, alsook in een derde onderdeel van hetzelfde middel in de zaak nr. 5289 verklaren de verzoekende partijen dat het begrip « voor het publiek toegankelijke plaatsen » het, met name voor de vrouwen die de volledige sluier dragen, niet mogelijk maakt om met voldoende nauwkeurigheid te voorzien wanneer zij zich al dan niet schuldig maken aan een misdrijf, gelet op het feit dat dat begrip niet is gedefinieerd.

A.3.2. Volgens de Ministerraad zou het begrip « voor het publiek toegankelijke plaatsen » in die zin moeten worden begrepen dat het de openbare weg (straten, wegen, pleinen, enz.), de voor het publiek vrij toegankelijke plaatsen (parken, stranden, openbare tuinen, handelszaken tijdens de openingsuren, bars, restaurants, enz.), de plaatsen waarvan de toegang voor het publiek aan voorwaarden is onderworpen (zoals de betaling van een inkomrecht) in zoverre al wie dat wenst aan die voorwaarde kan voldoen, en ten slotte de voor het publiek toegankelijke delen van de plaatsen die voor een openbare dienst zijn bestemd (stations, gemeentebesturen, politiecommissariaten, hoven en rechtbanken, gezondheidsinstellingen) beoogt.

Daarentegen zouden niet zijn beoogd, de woonplaats, de privéplaatsen zoals hotelkamers, de privélokalen van een vereniging of van een onderneming, of nog, de lokalen van een privékring.

Wat het herkenbare karakter betreft, zou dat in de gebruikelijke betekenis ervan moeten worden begrepen, namelijk « die kan worden herkend ».

De Ministerraad voegt eraan toe dat, ook in het strafrecht, de juridische begrippen altijd een beoordelingsbevoegdheid aan de rechter laten, waarbij het Hof van Cassatie de eenheid van de rechtspraak waarborgt.

A.3.3. De verzoekende partijen herhalen in hun memorie van antwoord de bewoordingen van hun verzoekschrift.

A.4.1. In een eerste middel in de zaak nr. 5191 en een tweede middel in de zaken nrs. 5244 en 5290 voeren de verzoekende partijen de schending aan van artikel 19 van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 9 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

De verzoekende partijen halen verschillende arresten aan van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens waarin zou worden herinnerd aan de fundamentele beginselen waaraan de nationale overheden zich ter zake moeten houden, namelijk de bescherming van dat gemeenschappelijk erfgoed zijnde de vrijheid van geweten ten behoeve van iedereen, ongeacht hun overtuiging, met inbegrip van de niet-gelovigen en de onverschilligen, het recht om zijn religieuze overtuiging openlijk en niet uitsluitend privé te uiten en, ten slotte, de verplichting voor de Staten om te verzekeren dat tegengestelde groepen zich tegenover elkaar verdraagzaam opstellen; in dat verband kan er voor de Staten geen sprake van zijn een einde te maken aan het pluralisme.

Volgens de verzoekende partijen vormt het dragen van de nikab op de openbare weg de uitoefening van een religieuze vrijheid. Zij kunnen derhalve beweren de bescherming te genieten die artikel 19 van de Grondwet en artikel 9 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens hun biedt.

A.4.2.1. Hoewel beperkingen op de uitoefening van die vrijheid zijn aanvaard, moeten die beantwoorden aan een zeker aantal voorwaarden. De beperking moet aldus bij wet zijn bepaald, hetgeen te dezen niet wordt betwist, vermits een wet in de strikte zin is aangenomen.

A.4.2.2. De wet moet voorts voldoende toegankelijk zijn en voldoende nauwkeurig zijn geformuleerd om het de burger mogelijk te maken zijn gedrag te regelen. Te dezen geven de verzoekende partijen toe dat de wet voldoende toegankelijk is opdat de vrouwen die de volledige sluier willen dragen, kunnen begrijpen dat zij zich, op die manier gekleed, niet kunnen vertonen op openbare plaatsen zonder het gevaar te lopen te worden vervolgd.

A.4.2.3. Er moet ook worden voldaan aan criteria inzake wettigheid, noodzakelijkheid en evenredigheid van de maatregel. De wet moet aldus « in een democratische samenleving nodig zijn voor [de openbare veiligheid, de bescherming van] orde, gezondheid of zedelijkheid, of de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen ».

Ten aanzien van het gewettigde doel dat de afwijking in beginsel zou moeten nastreven, voeren de verzoekende partijen aan dat het doel van de wet te dezen meervoudig en vrij verwarrend is.

In verband met het feit dat de inmenging noodzakelijk moet zijn in een democratische samenleving, wordt aangevoerd dat de argumenten inzake openbare veiligheid die in de parlementaire voorbereiding worden aangevoerd om de aanneming van de maatregel te verantwoorden en volgens welke het noodzakelijk zou zijn om op elk ogenblik op de openbare weg herkenbaar te zijn, niet weerstaan aan de analyse.

Volgens de verzoekende partijen zou het verbod op het dragen van de volledige sluier het werkelijke doel van de wet zijn. De beperking van de rechten van de vrouwen die de volledige sluier willen dragen, zou niet noodzakelijk zijn ten aanzien van, met name, de veiligheidsvereisten in België, aangezien de identificatie van de individuen niet mag worden verward met hun herkenbaarheid of hun identificeerbaarheid op het eerste gezicht in de openbare ruimte door iedereen.

Er wordt onderstreept dat artikel 34, § 1, van de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt het de politieambtenaren mogelijk maakt de identiteit van iedere persoon te controleren die van zijn vrijheid is beroofd of die een misdrijf heeft gepleegd, alsook van iedere persoon wanneer zij beschikken over redelijke motieven om, op basis van hun gedrag, materiële aanwijzingen of omstandigheden van tijd of plaats, te denken dat hij wordt opgespoord, heeft gepoogd of zich voorbereidt om een misdrijf te plegen, de openbare orde zou kunnen verstoren of heeft verstoord.

Het standpunt van de verzoekende partijen zou zijn bevestigd door de Politierechtbank te Brussel in een vonnis gewezen op 26 januari 2011 in het kader van de bekeuring van de eerste verzoekende partij in de zaak nr. 5191 wegens het dragen van de volledige sluier op het grondgebied van de gemeente Etterbeek.

De verzoekende partijen voegen ten overvloede eraan toe dat, in zoverre de wet de boerka en de nikab niet uitdrukkelijk beoogt, geen enkel verband tussen de criminaliteit en de boerka is aangetoond. Dat standpunt zou zijn bevestigd tijdens de parlementaire debatten die zijn voorafgegaan aan de aanneming van de wet. Om in het dragen van de nikab, buiten elke feitelijke overweging, een bedreiging voor de openbare veiligheid te willen zien zou meer blijk geven van vooroordelen en veralgemeningen.

De verzoekende partijen verwijzen naar het arrest van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens *Ahmet Arslan en anderen t. Turkije*, waarin het Hof zou hebben geoordeeld dat het louter dragen van kleding als uiting van een vrijheid op zich geen bedreiging vormt en dat het verbod ervan in dergelijke omstandigheden een beperking inhoudt van de godsdienstvrijheid die niet beantwoordt aan artikel 9.2 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

A.4.2.4. Wat de motieven inzake menselijke waardigheid en gelijkheid tussen mannen en vrouwen betreft die met name worden aangevoerd om het verbod op het bedekken van het gezicht te verantwoorden, herinneren de verzoekende partijen in de zaken nrs. 5191 en 5290 eraan dat het dragen van de volledige sluier wat hen betreft wel degelijk een persoonlijke en vrijwillige beslissing is.

Volgens hen zou, indien vrouwen die de nikab of de volledige sluier traditioneel dragen, uit vrije wil beslissen om die niet langer te dragen, zonder dat ten aanzien van hen enige juridische verplichting kan worden uitgeoefend, diezelfde vrijheid hen moeten toelaten om religieuze voorschriften te kiezen, te respecteren, aan te nemen of eraan te gehoorzamen.

A.5.1. In zijn memorie preciseert de Ministerraad eerst dat eveneens in een administratieve bestraffing is voorzien ten aanzien van het gedrag dat door het nieuwe artikel 563*bis* van het Strafwetboek wordt bestraft. Een administratieve sanctie kan echter alleen worden opgelegd bij ontstentenis van een strafrechtelijke vervolging.

Vervolgens wijst de Ministerraad erop dat uit de parlementaire voorbereiding van de wet blijkt dat het daarin voorgeschreven verbod hoofdzakelijk steunt op twee overwegingen : overwegingen van openbare veiligheid en rechtszekerheid, alsook « sociale overwegingen, die onontbeerlijk zijn voor het ' samen leven ' in een geëmancipeerde maatschappij die de rechten van elkeen beschermt ».

A.5.2. Meer bepaald in verband met de grieven die de verzoekende partijen in hun verzoekschrift aanvoeren, onderstreept de Ministerraad dat, in de zaak nr. 5191, die niet zijn opgenomen in de vorm van een middel, maar in de vorm van een verwarde uiteenzetting waarin de schending wordt aangevoerd van talrijke grondwettelijke en internationale bepalingen. Het Hof zal dus moeten nagaan of een dergelijke uiteenzetting beantwoordt aan de voorschriften van artikel 6 van de bijzondere wet van 6 januari 1989.

Volgens de Ministerraad komt de kritiek van de verzoekende partijen, in die zaak, naast een overvloed aan in het verzoekschrift aangevoerde bepalingen, in werkelijkheid erop neer aan te voeren dat de bestreden wet afbreuk doet aan de godsdienstvrijheid en aan de vrijheid van het uiten van geloofsovertuigingen zoals gewaarborgd bij de artikelen 19 van de Grondwet en 9 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

A.5.3. Ten gronde voert de Ministerraad aan dat de vrijheid van godsdienst en in het bijzonder de vrijheid om zijn geloofsovertuiging te uiten, niet absoluut is. De wetgever kan die immers, onder bepaalde voorwaarden, beperken, zoals de verzoekende partijen overigens toegeven.

De voorwaarden voor dergelijke beperkingen die de verzoekende partijen in hun verzoekschrift uiteenzetten, worden overgenomen en onderzocht door de Ministerraad.

Die laatste merkt op dat de beperkingen wel degelijk worden vastgesteld in een wettekst die twee doelen nastreeft : enerzijds, een doel dat ressorteert onder zowel de openbare veiligheid als de rechtszekerheid en, anderzijds, een doel dat ressorteert onder sociale overwegingen in verband met het « ' samen leven ' in een geëmancipeerde maatschappij die de rechten van elkeen beschermt ». Er zou moeilijk kunnen worden beweerd dat het hier niet gaat om gewettigde doelen die overeenstemmen met die bedoeld in het artikel 9.2 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens. Het gegeven dat de wet elk kledingstuk wilde beogen dat het gezicht volledig of grotendeels verbergt, en niet alleen de nikab of de boerka, zou geen afbreuk doen aan de relevantie van het tweede door de wetgever nagestreefde doel.

Ten aanzien van de evenredigheid van de maatregel verwijst de Ministerraad naar verschillende arresten van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens die zouden aantonen dat de beginselen die dat Hof heeft vastgesteld, perfect worden uitgevoerd en nageleefd door de bestreden wet.

In de eerste plaats zou het verbod om in de voor het publiek toegankelijk ruimten kleding te dragen die het gezicht volledig of grotendeels verbergt, een maatregel zijn die volkomen noodzakelijk is om gewettigde overwegingen van openbare orde en openbare veiligheid na te streven. Door het argument aan te voeren dat is afgeleid uit artikel 34, § 1, van de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt zouden de verzoekende partijen uit het oog verliezen dat de identificatie van de personen zich niet beperkt tot de identiteitscontroles door de politie. De identificatie van een persoon die een misdrijf heeft gepleegd of daarvan getuige is geweest, is eveneens een zaak van andere burgers (slachtoffers, voorbijgangers) die, wanneer ze het gezicht van de dader van het misdrijf hebben gezien, aan de gerechtelijke overheden informatie zouden kunnen verstrekken teneinde die dader te ontmaskeren. Die identificatie gebeurt eveneens door middel van de analyse van opnames door bewakingscamera's. Wanneer personen zich in openbare plaatsen mogen begeven met een bedekt gezicht, zouden beide soorten van identificatie duidelijk ondoeltreffend worden.

Ten overvloede wijst de Ministerraad erop dat de Belgische wetgever op gewettigde en redelijke wijze ervan is kunnen uitgaan dat kledingstukken als de boerka en de nikab al te zeer indruisen tegen onze democratische waarden en tradities doordat zij het vrijwel onmogelijk maken een sociale band tot stand te brengen, maar eveneens in zoverre zij de uiting zijn van een denkrichting die de gelijkheid tussen mannen en vrouwen, alsook de waardigheid van de vrouw in het geding brengt.

Volgens de Ministerraad is het zo dat, hoe multicultureler een maatschappij is en hoe meer vormen van religieuze en levensbeschouwelijke overtuigingen naast elkaar bestaan, hoe meer de door die overtuigingen geïnspireerde personen erover moeten waken die niet op overdreven of te ostentatieve wijze op de openbare weg te uiten.

A.6.1. In hun memorie van antwoord preciseren de verzoekende partijen in de zaak nr. 5191 vooraf dat de verschillende bepalingen waarvan zij de schending aanvoeren, evenveel aangevoerde middelen zijn, hoewel zij niet formeel als dusdanig zijn genoemd. Volgens hen zou een overdreven formalisme hun een daadwerkelijk beroep ontnemen in het licht van artikel 13 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

A.6.2. Ten gronde herhalen alle verzoekende partijen de argumentatie die zij in hun verzoekschrift hebben uiteengezet.

De verzoekende partij in de zaak nr. 5290 preciseert dat het dragen van de nikab op de openbare weg de uitoefening vormt van een openbare vrijheid en niet van een religieuze verplichting. Zij maakt gewag van een advies van het « Centre Islamique et Culturel de Bruxelles » over die kwestie, waaruit zou blijken dat het dragen van de nikab zonder enige twijfel deel uitmaakt van de religieuze praktijk in de islam. Het statuut van het dragen van de nikab zou daarentegen omstreden zijn, maar het zou niet aan de Ministerraad, noch aan het Hof staan zich hierover uit te spreken.

In verband met het feit dat de afwijking bepaald in artikel 9 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens moet worden vastgesteld bij een voldoende toegankelijke en nauwkeurige wet, voegen de verzoekende partijen eraan toe dat de in het geding zijnde bepaling onvoldoende nauwkeurig is ten aanzien van de begrippen « voor het publiek toegankelijke plaats », geheel of gedeeltelijk « verbergen » van het gezicht, of nog, « herkenbaarheid ».

In verband met de wettigheid van de nagestreefde doelstellingen, buigen de verzoekende partijen zich in het bijzonder over de maatschappelijke overwegingen die onmisbaar zijn voor het samenleven en die zijn aangevoerd met verwijzing naar het standpunt van Elisabeth Badinter. Volgens de verzoekende partijen zouden die overwegingen, die verband houden met de idee van wederkerigheid, geen enkele feitelijke, wettelijke of conventionele grondslag hebben. Wat de waardigheid van de vrouw betreft, zou de wet daaraan meer afbreuk doen dan dat zij die beschermt. Ten aanzien van het doel inzake veiligheid, zou de Staat, hoewel dat doel op zich gewettigd is, niet aantonen dat dit te dezen het geval is. Er zou immers een tegenstrijdigheid bestaan tussen dat motief en het algemene karakter van de aangenomen maatregel. Dat motief zou voor iedereen moeten inhouden dat men « herkenbaar » blijft, zonder dat men moet weten waarom men het gezicht bedekt en ongeacht de wijze waarop dat gebeurt.

Voorts wordt aangevoerd dat de Staat niet zou aantonen dat de maatregel, opdat het noodzakelijke en adequate karakter ervan zou worden aangetoond, de veiligheid *in concreto* kan doen toenemen.

A.7. De Ministerraad antwoordt dat, wat de verzoekende partijen daarover ook verklaren, het religieuze karakter van de verplichting om de volledige sluier te dragen waarop zij zich beroepen, gevolgen zal hebben voor de beoordelingsbevoegdheid waarover het Hof beschikt.

Ten aanzien van de vraag of het dragen van de nikab al dan niet een verplichting is, zou het document uitgaande van het « Centre Islamique et Culturel de Bruxelles » de verzoekster niet toelaten dat aan te tonen.

In verband met het vermeende onduidelijke karakter van bepaalde termen in de wet geeft de Ministerraad aan dat daaraan de gebruikelijke betekenis moet worden gegeven en niet een specifieke definitie die te technisch en dus moeilijk te begrijpen zou zijn. De Ministerraad onderzoekt wat onder « voor het publiek toegankelijke plaatsen » en « herkenbaarheid » dient te worden begrepen.

Vervolgens worden de grondslagen van de wet geanalyseerd en herinnert de Ministerraad eraan dat het Europees Hof voor de Rechten van de Mens een zekere beoordelingsvrijheid laat aan de Staten om de godsdienstvrijheid en de vrijheid van het uiten van geloofsovertuigingen te beperken of af te bakenen.

A.8. Het tweede middel in de zaken nrs. 5191 en 5289 en het derde middel in de zaken nr. 5204, 5244 en 5290 zijn afgeleid uit de schending van artikel 19 van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 10 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

Volgens de verzoekende partijen doet de wet, om redenen die identiek zijn met hetgeen is uiteengezet inzake de vrijheid van godsdienst, eveneens op overdreven wijze afbreuk aan hun vrijheid van meningsuiting zoals die is gewaarborgd bij de in het middel beoogde bepalingen.

A.9. Ten aanzien van het verzoekschrift ingediend in de zaak nr. 5204 zou de formulering van het middel, volgens de Ministerraad, aantonen dat het beroep van de verzoekende partij een *actio popularis* is. De Ministerraad verwijst voor het overige naar de argumentatie die hij heeft uiteengezet in het kader van het eerste middel in de zaak nr. 5191 en van het tweede middel in de zaak nr. 5244. Hij neemt die argumentatie over om te antwoorden op het tweede middel in de zaak nr. 5289.

A.10. In hun memorie van antwoord verwijzen de verzoekende partijen naar hun verzoekschrift en voeren zij aan dat de Belgische Staat niet aantoont dat de inmenging van de Staat in hun vrije meningsuiting gewettigd, noodzakelijk en evenredig zou zijn in een democratische samenleving.

In de zaak nr. 5289 voegt de verzoekende partij eraan toe dat de beschermde vrijheid zich niet beperkt tot ideeën of informatie. De visuele uiting zou onbetwistbaar deel uitmaken van die vrije meningsuiting. Zich op een bepaalde manier kleden of op het vlak van kleding uiten, zou een manier zijn om te communiceren en zou integraal deel uitmaken van de identiteit van de persoon. Een en ander zou worden bevestigd door het feit dat de wet in de eerste plaats het dragen van de volledige sluier beoogt, waarbij in dat laatste een visueel symbool en een boodschap wordt gezien.

A.11. De Ministerraad verwijst in zijn memorie van wederantwoord naar zijn memorie.

A.12.1. Het derde middel in de zaak nr. 5191 en het vierde middel in de zaken nrs. 5204, 5244, 5289 en 5290 zijn afgeleid uit de schending van artikel 12 van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 5 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens. De verzoekende partijen in de zaken nrs. 5244, 5289 en 5290 voegen daaraan de gecombineerde lezing van artikel 6 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie toe. Het eerste middel aangevoerd door de verzoekende partij in de zaak nr. 5204 is afgeleid uit de schending van dezelfde grondwetsbepaling, in samenhang gelezen met de artikelen 6 en 7 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

Er wordt aangevoerd dat de individuele vrijheid van de vrouwen die de volledige sluier dragen ernstig in het gedrang komt daar die vrouwen, door zich volledig gesluierd op een voor het publiek toegankelijke plaats te begeven, zonder de minste schade aan iemand te berokkenen, een strafrechtelijke sanctie riskeren, met inbegrip van een gevangenisstraf.

A.12.2. De verzoekende partij in de zaak nr. 5204 voegt, in het eerste middel van haar verzoekschrift, eraan toe dat de bestreden bepaling niet voldoet aan de vereiste van voorzienbaarheid waaraan elke strafrechtelijke bepaling moet beantwoorden. De wet zou het immers, gelet op het algemene karakter ervan, niet mogelijk maken een onderscheid te maken tussen wat voortaan aanvaardbaar is en wat dat niet zou zijn, doordat de termen « verbergen » en « herkenbaarheid » niet gedefinieerd zijn.

A.12.3. De verzoekende partij in de zaak nr. 5289 voert aan dat, om dezelfde motieven als die welke zijn uiteengezet in het kader van het onderzoek van artikel 10 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, de wetgever geen enkel element aanbrengt dat de wettigheid, de evenredigheid en de noodzaak kan aantonen van een maatregel die de individuele vrijheid in het geding brengt doordat keuzes op het vlak van kleding strafrechtelijk kunnen worden bestraft.

A.13. De Ministerraad erkent dat de vrijheid om te komen en te gaan, een onderdeel vormt van de individuele vrijheid, maar voert aan dat de in het geding zijnde wet de burgers niet verbiedt om dat te doen. Hij preciseert dat die vrijheid bovendien niet absoluut is en verwijst in dat opzicht naar zijn uiteenzetting over het gewettigde karakter van de bij de bestreden wet nagestreefde doelen en het evenredige karakter van het betwiste verbod.

A.14. De verzoekende partijen herhalen in hun memorie van antwoord dat de Staat geen enkele concreet element zou aanbrengen dat het mogelijk maakt de beperking van de in het geding zijnde vrijheid te verantwoorden.

De verzoekende partij in de zaak nr. 5204 voegt eraan toe dat, te dezen, haar individuele vrijheid in het geding is aangezien zij zou kunnen worden bestraft wanneer haar gezicht volledig of gedeeltelijk wordt

verborgen zodat zij niet herkenbaar is, waardoor zij haar vrijheid verliest om zich te kleden en zich « op te knappen ». De onduidelijkheid van de bewoordingen van de wet zou bovendien te veel ruimte voor willekeur laten.

A.15. De Ministerraad antwoordt dat de vrijheid om te komen en te gaan een onderdeel is van de individuele vrijheid, die te dezen evenwel niet in het geding is. Het verbod betreft immers het feit zich op voor het publiek toegankelijke plaatsen te vertonen met een volledig of gedeeltelijk bedekt of verborgen gezicht zodat de personen niet herkenbaar zijn. Bovendien kan de individuele vrijheid worden beperkt. De Ministerraad verwijst in dat verband naar zijn memorie.

A.16.1. Het vierde middel in de zaak nr. 5191 en het tweede middel in de zaak nr. 5204 zijn afgeleid uit de schending van artikel 22 van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 8 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens. In het vierde middel in de zaak nr. 5289 en het vijfde middel in de zaken nrs. 5244 en 5290 voegen de verzoekende partijen daaraan de schending toe van artikel 17 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en van artikel 7 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

Volgens de verzoekende partij in de zaak nr. 5191, zou de wet een ernstige aantasting inhouden van de organisatie van het privéleven en gezinsleven van de verzoekende partijen, die, indien zij hun religieuze keuze willen respecteren, ertoe zullen worden veroordeeld thuis te blijven of, in het omgekeerde geval, een deel van hun religieuze vrijheid op te offeren.

A.16.2. De verzoekende partij in de zaak nr. 5204 voert van haar kant aan dat de vereiste om op elk ogenblik herkenbaar te zijn in de openbare ruimte afbreuk zou doen aan haar privéleven en aan haar vrijheid om zich te kleden, alsook aan haar morele integriteit. Een dergelijke maatregel zou eveneens inhouden dat gegevens met betrekking tot haar persoon buiten haar medeweten kunnen worden bewaard en gebruikt, terwijl die volkomen losstaan van het plegen van een misdrijf. De motivering van de wetgever in verband met het « samenleven » zou eveneens interfereren met het privéleven van de verzoekende partij, die vrij blijft om al dan niet sociale betrekkingen te hebben in de openbare ruimte. Zij beroept zich voor dat laatste argument op de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en van het Grondwettelijk Hof in verband met het privéleven en onderzoekt achtereenvolgens of de beperking van dat recht een gewettigd doel nastreeft en noodzakelijk is in een democratische samenleving.

A.16.3. De verzoekende partijen in de zaken nrs. 5244 en 5290 voegen eraan toe dat de wet een externe inmenging vormt in de wijze waarop de vrouwen die de volledige sluijer dragen, ervoor kiezen hun persoonlijkheid te ontwikkelen. De begrippen « samenleven » en « sociaal contact » zouden bovendien geen criteria zijn die in het Europees Verdrag voor de rechten van de mens worden gehanteerd om de daarin verankerde rechten te beperken.

A.16.4. De verzoekende partijen in de zaken nrs. 5289 en 5290 onderstrepen voorts dat de bescherming van het privéleven verschillende facetten omvat, met name het recht op een zekere opaciteit, namelijk « het recht op de eenzaamheid », het recht op een zekere vrijheid van ondernemen ver van elke interferentie en rechtstreekse en indirecte sociale druk, alsook het recht op de informationele vrijheid.

De vereiste om op elk ogenblik herkenbaar te zijn in de openbare ruimte zou de overheden toelaten beelden te maken, die te verwerken, te bewaren en te gebruiken zonder dat de verzoekende partijen zich daartegen kunnen beschermen. Er wordt verwezen naar een beslissing van het Duitse Grondwettelijk Hof van 1993 alsook naar de rechtsleer om aan te tonen dat aldus afbreuk wordt gedaan aan het recht op de eerbiediging van het privéleven van de betrokkenen door van de veiligheid de norm en van de vrijheid de uitzondering te maken.

A.17. In zijn memorie verwijst de Ministerraad *mutatis mutandis* naar de argumentatie die hij heeft uiteengezet over het eerste middel in de zaak nr. 5191, dat identiek is met het tweede middel in de zaak nr. 5244. Hij voegt eraan toe dat het bij de wet ingevoerde verbod niet algemeen van toepassing is, maar alleen betrekking heeft op de « voor het publiek toegankelijke plaatsen », plaatsen waar het recht op de naleving van het privéleven per definitie minder intens is. Op die plaatsen zou het risico op misdrijven bovendien groter zijn, hetgeen het gewettigde karakter van het nagestreefde doel van openbare veiligheid zou bevestigen.

In verband met de kritiek van de verzoekende partijen in de zaken nrs. 5289 en 5290 ten aanzien van het gebruik van bewakingscamera's voegt de Ministerraad eraan toe dat die niet is gericht tegen de bestreden wet, maar tegen een eventueel misbruik daarvan of tegen de registratie van gegevens met behulp van die middelen, en

dat dat valt onder het toepassingsgebied van de wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's.

A.18. In hun memorie van antwoord herhalen de verzoekende partijen de argumentatie die zij in hun verzoekschrift hebben uiteengezet.

Zij voegen evenwel eraan toe dat de verplichting voor de vrouwen die de volledige sluier dragen om hun gezicht te tonen zodat zijn herkenbaar zouden zijn, gecombineerd met het feit dat een systeem van bewakingscamera's bestaat waardoor buiten hun medeweten beelden kunnen worden genomen, verwerkt, bewaard of gebruikt, neerkomt op het creëren van een « controlemaatschappij ».

Een dergelijke vereiste is volgens de verzoekende partijen overdreven in het licht van het doel van veiligheid en is niet verenigbaar met een democratische samenleving in zoverre die algemeen is en niet wordt verantwoord door nauwkeurige, concrete en controleerbare elementen. Er wordt eraan toegevoegd dat de wet de ordediensten meer dan ooit in onze maatschappij toelaat om zich te mengen in en controle uit te oefenen op het privéleven van de verzoekende partijen. Ook hier zou de Staat niet aantonen in welke zin de maatregel een gewettigde, noodzakelijke en evenredige aantasting zou vormen in een democratische samenleving.

A.19. De Ministerraad antwoordt dat iemand toelaten zich met een bedekt gezicht te vertonen, diens identificatie verhindert en het scheppen van een sociale band nagenoeg onmogelijk maakt. Hij herinnert eveneens eraan dat de openbare ruimten plaatsen zijn waar het risico op misdrijven groter is. De betwiste maatregel is dus niet onredelijk.

A.20. Het vijfde middel in de zaken nrs. 5191 en 5204 is afgeleid uit de schending van artikel 23 van de Grondwet, waarin het recht op een menswaardig leven is gewaarborgd. Een zesde middel de in zaken nrs. 5244 en 5290 is afgeleid uit de schending van dezelfde grondwetsbepaling, in samenhang gelezen met artikel 3 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

Door het gedrag te bestraffen van de vrouwen die de volledige sluier dragen, terwijl hun geen enkele activiteit kan worden verweten die een misdaad of wanbedrijf vormt, en door hen aldus te stigmatiseren als een bedreiging voor de openbare veiligheid, zou de wet, zonder ernstige en gewettigde verantwoording, ernstig afbreuk doen aan hun waardigheid.

A.21. Volgens de Ministerraad is die kritiek ten aanzien van de wet louter opportunistisch. Het zou immers aan de wetgever toekomen om, binnen de beoordelingsruimte waarover hij beschikt, de sociale normen van het leven in België vast te stellen. De Ministerraad verwijst voor het overige naar de beschouwingen in verband met de godsdienstvrijheid. Hij voegt eraan toe dat het bij de wet vastgestelde verbod, verre van een onmenselijke of vernederende behandeling te vormen, het mogelijk zou maken te waken over de emancipatie van de mens en derhalve over zijn waardigheid.

A.22.1. De verzoekende partijen antwoorden dat een wet die een algemeen verbod inhoudt, afbreuk doet aan de waardigheid van de vrouwen die de volledige sluier willen dragen. Volgens hen is het begrip waardigheid subjectief en is het te dezen gebaseerd op een levenskeuze, in het licht van de individuele spirituele en religieuze zoektocht van die vrouwen, waarop hun leven steunt.

De verzoekende partijen in de zaak nr. 5191 herhalen dat het voor hen gaat om een persoonlijke en vrijwillige beslissing die geen afbreuk doet aan iemands recht.

In verband met de nagestreefde gelijkheid tussen mannen en vrouwen zouden, volgens de verzoekende partijen, verschillen onder hen op het vlak van hun rechten en vrijheden, die gewild zijn door de betrokkenen en niet zijn opgelegd door bindende normatieve bepalingen, niet noodzakelijk een aantasting van dat gelijkheidsbeginsel inhouden. De verzoekende partijen merken overigens op dat bepaalde posten in andere godsdiensten uitsluitend zijn voorbehouden aan mannen, alsook dat bepaalde vestimentaire tradities alleen op die laatstgenoemden van toepassing zijn. Aangezien er in België geen wettelijke verplichting bestaat voor de vrouwen om de nikab of de volledige sluier te dragen, staat het hun vrij die al dan niet te dragen, om welke reden dan ook.

In de zaak nr. 5290 wordt eraan toegevoegd dat de bestreden wet past in het bijzondere kader van de discriminaties die de moslims in Europa klaarblijkelijk lijden en waarvan Amnesty International gewag zou

hebben gemaakt. Het Mensenrechtencomité van de Verenigde Naties zou bijzonder gevoelig zijn geweest voor die kwestie in zijn beslissing *Ranjit t. Franse Staat* van 29 juli 2001.

A.22.2. De verzoekende partij in de zaak nr. 5204 voert van haar kant aan dat de nieuwe wet afbreuk doet aan haar gevoel van waardigheid, terwijl de verplichting die die wet voorschrijft en de daaraan ten grondslag liggende motivering een vernederende behandeling zijn in het licht van het fundamentele waardigheidsbeginsel.

A.23. De Ministerraad antwoordt opnieuw dat de kritiek van de verzoekende partijen louter opportunistisch is en voegt eraan toe dat hij verwijst naar de beschouwingen die hij in zijn memorie heeft geformuleerd over de godsdienstvrijheid en de vrije uiting ervan.

In verband met de beslissing van het Mensenrechtencomité van de Verenigde Naties waarnaar wordt verwezen, merkt de Ministerraad op dat die alleen betrekking had op het dragen van een tulband, die het gezicht niet dermate verbergt dat de persoon onherkenbaar wordt.

A.24. Het zesde middel in de zaak nr. 5191 en het negende middel in de zaak nr. 5204 zijn afgeleid uit de schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens. Een zevende middel, afgeleid uit de schending van diezelfde bepalingen, eveneens in samenhang gelezen met artikel 1 van het Twaalfde Aanvullend Protocol bij het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, met artikel 26 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en met de artikelen 20 en 21 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, wordt aangevoerd in de zaken nrs. 5244 en 5290.

Te dezen voeren de verzoekende partijen in de zaken nrs. 5191 en 5204 het bestaan aan van een discriminatie bij de uitoefening van de fundamentele rechten en vrijheden die zijn verankerd in de artikelen 12, 19, 22 en 23 van de Grondwet, alsook in de artikelen 8, 9, 10 en 11 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, in artikel 2 van het Vierde Aanvullend Protocol bij dat Verdrag waarin de vrijheid van verkeer is verankerd en ten slotte in artikel 18, leden 1, 2 en 3, artikel 19, leden 1 en 2, en artikel 27 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten.

Na een onderscheid te hebben gemaakt tussen de begrippen actieve en passieve discriminatie, alsook rechtstreekse en indirecte discriminatie, en na de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens over de indirecte discriminatie te hebben uiteengezet, voeren de verzoekende partijen te dezen aan dat de bestreden wet, ondanks het algemene karakter van de bewoordingen ervan, een situatie van passieve en indirecte discriminatie tot stand brengt. Volgens hen bevinden de vrouwen die de volledige sluijer dragen, zich in een situatie die fundamenteel verschilt van die van de Belgische burgers die niet het islamitische geloof belijden, voor wie de bestreden wetsbepalingen veel minder beperkend zijn of in elk geval niet raken aan de uitoefening van beschermde fundamentele vrijheden.

In verband met de verzoekende partij in de zaak nr. 5204 voert de Ministerraad aan dat het middel onontvankelijk moet worden verklaard bij ontstentenis van een belang in zoverre het bestaan wordt aangevoerd van een discriminatie in het nadeel van de moslima's.

Hij voegt eraan toe dat de verzoekschriften steunen op een verkeerde interpretatie, daar de wet niet het dragen van de volledige sluijer beoogt; de wet zou bijgevolg geen onderscheid invoeren dat steunt op het geslacht of het geloof.

A.25. In hun memorie van antwoord herhalen de verzoekende partijen de overwegingen die zij in hun verzoekschrift over dat middel hebben geformuleerd. De verzoekende partij in de zaak nr. 5204 preciseert evenwel dat, wat haar betreft, zij voldoende zou hebben aangetoond dat zij beschikt over een belang om in rechte te treden, hetgeen haar niet zou verbieden om andere argumenten uiteen te zetten die de vernietiging van de wet kunnen verantwoorden.

A.26. De Ministerraad antwoordt dat de kritiek hier neerkomt op een intentieproces tegenover de Belgische wetgever. Die laatste beoogt immers niet alleen het dragen van de volledige sluijer, zoals dat blijkt uit de parlementaire voorbereiding van de wet.

A.27. Het zevende middel in de zaak nr. 5191 en het zesde en het zevende middel in de zaak nr. 5204 zijn afgeleid uit de schending van de artikelen 14, 17 en 18 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens. Dat middel wordt eveneens aangevoerd door de verzoekende partijen in de zaken nrs. 5244, 5289 en 5290 als

een achtste middel, dat eveneens is afgeleid uit de schending van artikel 54 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

Uit de motieven en de parlementaire debatten die zijn voorafgegaan aan de aanneming van de bestreden wet zou duidelijk blijken dat de beperkingen die die wet invoert ten aanzien van de grondwettelijke vrijheden die eveneens zijn beschermd door het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, geenszins zijn toegepast met het doel waarvoor zij zijn aangekondigd, namelijk de veiligheid. De motieven zouden in werkelijkheid zijn geïnstrumentaliseerd om een verbod te verantwoorden dat zijn grondslag vindt in een opleving van de identiteit en van de gemeenschap.

De verzoekende partij in de zaak nr. 5204 voert eveneens aan dat het algemene verbod dat in de bestreden bepaling is opgenomen, het beginsel zelf van de fundamentele rechten en vrijheden in het geding brengt. Er wordt eveneens aangevoerd dat de redenen die voor de aanneming ervan naar voren zijn gebracht, de tekst van de wet tegenspreken.

A.28. Volgens de Ministerraad zouden de verzoekschriften ook hier steunen op een verkeerde interpretatie van de wet, aangezien die laatste niet alleen het dragen van de volledige sluier beoogt.

Hij preciseert eveneens dat artikel 17 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en artikel 54 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie handelen over het verbod van rechtsmisbruik. Die kwestie zou echter losstaan van het onderhavige geval. De verwijzing naar artikel 18 van het Verdrag zou evenmin relevant zijn, aangezien, zoals de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens dat bevestigt, die bepaling geen onafhankelijke rol heeft.

A.29. In hun memorie van antwoord herhalen de verzoekende partijen ook hier de overwegingen die zij in hun verzoekschrift hebben uiteengezet, waarbij erop wordt gewezen dat de wet te dezen de uitoefening van de individuele vrijheden beperkt op een wijze die verder gaat dan wat in het Verdrag wordt bepaald.

A.30. De Ministerraad herhaalt in zijn memorie van wederantwoord de argumenten die hij in zijn memorie aan het middel heeft gewijd.

A.31. Een laatste middel in de zaak nr. 5204 en een vijfde middel in de zaak nr. 5289 zijn afgeleid uit de schending van artikel 2 van het Vierde Aanvullend Protocol bij het Europees Verdrag voor de rechten van de mens omdat de bestreden wet de vrijheid van verkeer in de openbare ruimte aanzienlijk zou beperken.

A.32. Volgens de Ministerraad dient dat middel te worden verworpen omdat de vrijheid van verkeer hier niet in het geding is. Hij voegt voor het overige eraan toe dat reeds is aangetoond dat de door de wetgever nagestreefde doelstellingen gewettigd zijn en dat de wetgever erover heeft gewaakt het evenredigheidsbeginsel in acht te nemen.

A.33. In antwoord op de memorie van de Ministerraad herhalen de verzoekende partijen van hun kant de argumenten die zij in hun verzoekschrift hebben uiteengezet.

A.34. Een zesde middel in de zaak nr. 5289 is afgeleid uit de schending van de vrijheid van vereniging verankerd in artikel 27 van de Grondwet en in artikel 11 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

Volgens de verzoekende partij zou die vrijheid bedreigd zijn door het feit dat de wet haar in de openbare ruimte blootstelt aan een veralgemeend toezicht en een permanente herkenbaarheid eist.

A.35. De Ministerraad voert aan dat dat middel niet ernstig is en steunt op een verkeerde interpretatie van de bestreden wet. De wet zou de vrijheid van vereniging van de burgers immers geenszins beperken, aangezien zij alleen betrekking heeft op het dragen van bepaalde kledingstukken of accessoires die het gezicht geheel dan wel gedeeltelijk bedekken of verbergen.

A.36. In haar memorie van antwoord voegt de verzoekende partij geen aanvullend argument toe ten opzichte van haar verzoekschrift.

Ten aanzien van de tussenkomsten

A.37.1. De gemeente Etterbeek, tussenkomende partij in de zaak nr. 5191, wijst in de eerste plaats erop dat de nikab een kledingstuk is dat bestaat uit sluiers om de haren en het gezicht te bedekken met slechts een kleine opening voor de ogen. Zij verklaart dat het dragen van dat kledingstuk door de vrouwen geen religieuze verplichting is, maar veeleer een sociale en culturele traditie. Zij preciseert eveneens dat geen enkele Belgische overheid iemand ertoe verplicht een dergelijk kledingstuk te dragen en dat het evenmin gaat om een vaak voorkomende socioculturele gewoonte.

A.37.2. Ten gronde, verwijzend naar de parlementaire voorbereiding van de bestreden wet, zet de gemeente Etterbeek de motieven uiteen die aan de basis liggen van de aanneming van die wet en vervolgens arbitreert zij tussen verschillende individuele rechten en vrijheden die naast elkaar bestaan. Zij preciseert dat het recht om een godsdienst of een overtuiging te hebben, niet te hebben, aan te nemen, te uiten, te delen en daarvan te veranderen, de volle uitoefening van persoonlijke keuzes veronderstelt die kunnen worden geïnspireerd, beperkt of gerelativeerd door het streven, door eenzelfde persoon, naar het genot van andere individuele vrijheden. Het zou zaak zijn van de overheid een evenwicht te zoeken tussen, enerzijds, het samenleven van individuen en, anderzijds, het eerbiedigen van ieders persoonlijke levensloop.

A.37.3. De tussenkomende partij voert aan dat artikel 563*bis* van het Strafwetboek een wet is die voldoende voorzienbaar is in de zin van artikel 9.2 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, en die een van de gewettigde doelen nastreeft die in die bepaling worden opgesomd, namelijk het vrijwaren van de openbare veiligheid.

A.37.4. Ten aanzien van het noodzakelijke karakter van de maatregel, herinnert de tussenkomende partij eraan dat de wet is aangenomen door de Kamer van Volksvertegenwoordigers met 129 stemmen voor, 1 stem tegen en 2 onthoudingen. Zij voegt eraan toe dat een fundamenteel onevenwicht zou bestaan onder de gebruikers van de openbare ruimten, dat een gevoel van onveiligheid en inferioriteit kan opwekken bij de voorbijgangers wier gezicht niet is verborgen ten opzichte van de persoon die zich met een verborgen gezicht in de openbare ruimte begeeft. Voorts wordt aangevoerd dat de wet het voordeel biedt dat men zich losmaakt van de plaatselijke bijzonderheden die moeilijkheden kunnen doen rijzen ten aanzien van het grondwettelijke beginsel van de gelijkheid voor de wet. De gemeenten blijven evenwel ertoe gemachtigd om in hun reglementen en verordeningen te voorzien in een administratieve geldboete van hoogstens 250 euro in geval van inbreuk op de te dezen bestreden bepaling van het Strafwetboek.

A.37.5. De tussenkomende partij merkt op dat de wet alle personen strafbaar stelt die zich in een voor het publiek toegankelijke plaats met het gezicht geheel of gedeeltelijk bedekt of verborgen begeven, zodat zij niet herkenbaar zijn. Hoewel geen enkele twijfel erover bestaat dat het nieuwe artikel 563*bis* van het Strafwetboek verbiedt om onder meer de boerka en de nikab in de voor het publiek toegankelijke plaatsen te dragen, beoogt het daarentegen niet de hidjab, gemeenzaam de islamitische sluier genoemd, daar die de haren en de hals bedekt, maar niet het gezicht.

A.37.6. De tussenkomende partij preciseert voorts dat artikel 563*bis* de persoon bestraft die niet identificeerbaar is, en niet diegene die niet is geïdentificeerd. Het volstaat dus niet dat de persoon wiens gezicht verborgen is, zonder probleem instemt met een identiteitscontrole opdat het misdrijf niet als aangetoond zou worden beschouwd. De tussenkomende partij beklemtoont het feit dat geen enkele persoon zich op grond van zijn religieuze vrijheid de bevoegdheid kan toe-eigenen om te beslissen op welk ogenblik en onder welke voorwaarden hij of zij zou aanvaarden de sluier uit te doen in de openbare ruimte. De beoordeling van de vereisten van de openbare veiligheid zou immers noodzakelijkerwijs moeten worden overgelaten aan de overheid.

A.37.7. Wat het begrip « voor het publiek toegankelijke plaats » betreft, zou de wetgever dat begrip hebben verkozen boven alleen dat van de openbare ruimte. Dat begrip « voor het publiek toegankelijk plaats » wordt eveneens gebruikt in artikel 444 van het Strafwetboek. Na te hebben gedefinieerd wat volgens haar onder dat begrip moet vallen, preciseert de gemeente Etterbeek dat het nieuwe artikel 563*bis* van het Strafwetboek, door verwijzing naar de artikelen 479 en 480 van het Strafwetboek, niet van toepassing is op de privéwoningen, bijzondere verblijfplaatsen, huizen, gebouwen, appartementen, verblijven, loodsen, hutten of andere privéplaatsen die tot woning dienen, alsook de aanhorigheden van een bewoond huis, de binnenplaatsen, de neerhoven, de tuinen en alle andere besloten erven, alsook de schuren, stallen en alle andere bouwwerken die zich daarin bevinden, zelfs wanneer zij zichtbaar zouden zijn vanop de openbare weg.

A.37.8. Ten slotte preciseert de tussenkomenende partij dat er geen strafrechtelijke veroordeling kan zijn in aanwezigheid van een wettelijke of reglementaire bepaling die, in een bepaalde situatie of omstandigheid, zou toestaan dat het gezicht volledig of gedeeltelijk wordt verborgen. Meer bepaald worden de feestelijke manifestaties bedoeld zoals carnaval, het feest van halloween, processies, de verschijningen in het openbaar van Sinterklaas of de Kerstman, motorwedstrijden of elke andere feestelijke gebeurtenis. Er zou moeten worden verwezen naar de voorwaarden van de bijzondere wetgevingen en reglementeringen om te bepalen in welke precieze omstandigheden het gezicht mag worden bedekt of verborgen in de voor het publiek toegankelijke plaatsen.

A.38.1. Ten aanzien van de argumenten die de verzoekende partijen hebben uiteengezet in hun memorie over de herkenbaarheid van de personen, voegt de tussenkomenende partij eraan toe dat de mogelijke herkenbaarheid waarvan sprake is in de wet, niet mag worden verward met de identiteitscontrole geregeld bij artikel 34, § 1, van de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt. Dat artikel stelt de context vast waarin de identiteitscontroles moeten worden uitgevoerd, terwijl de in het geding zijnde wet het vrije verkeer van de personen op de voor het publiek toegankelijke plaatsen ruimer gezien op voldoende duidelijke wijze wil regelen. De verzoekende partij preciseert in dat verband dat de gemeenten in hun gemeentelijke reglementen kunnen voorzien in een administratieve geldboete van 250 euro in geval van een inbreuk op de bestreden strafrechtelijke bepaling.

A.38.2. Ten aanzien van het voldoende nauwkeurige karakter van de wet verklaart de gemeente Etterbeek elk van de bewoordingen daarin teneinde aan te tonen dat die wet voldoende duidelijk is en geenszins alleen de boerka en de nikab beoogt, maar elk kledingstuk dat het gezicht volledig of gedeeltelijk verbergt en belet dat de persoon herkenbaar is.

De tussenkomenende partij onderzoekt vervolgens het begrip « voor het publiek toegankelijke plaatsen », waarbij wordt verwezen naar de rechtspraak van het Hof van Cassatie, en voegt ten slotte eraan toe dat de bestreden bepaling in bepaalde omstandigheden afwijkingen mogelijk maakt.

Zij besluit dat, gelet op al die elementen, de verwijten die de verzoekende partijen ten aanzien van de wet formuleren, geenszins verantwoord zijn.

A.39. In zijn memorie van wederantwoord neemt de Ministerraad akte ervan dat de gemeente Etterbeek aanvoert en aantoont dat de door de verzoekende partijen aangevoerde vernietigingsmiddelen in de zaak nr. 5191 niet gegrond zijn.

A.40.1. In haar memorie tot tussenkomst beklemtoont de vzw « Liga voor Mensenrechten », na verschillende uittreksels uit de parlementaire voorbereiding van de bestreden wet te hebben aangehaald, de motieven die de aanneming ervan hebben verantwoord.

A.40.2. Ten gronde geeft de vereniging aan dat zij zich aansluit bij het beroep van de verzoekende partijen en zich de middelen eigen maakt die zij hebben uiteengezet en waarvan wordt geacht dat die volledig zijn overgenomen in haar memorie.

In de eerste plaats voert de vereniging aan dat de bestreden wet in strijd is met de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst.

Na de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens ter zake te hebben uiteengezet, betwist de tussenkomenende partij de opvatting van dat Hof in zoverre dat laatste zich niet bevoegd verklaart om de motieven van een bepaalde politieke keuze van een Staat in het geding te brengen. Volgens haar moet, los van de vraag of een beperking van de godsdienstvrijheid relevant en evenredig is, een Staat immers concreet aantonen dat het vermeende doel daadwerkelijk het beoogde doel kan zijn. Wanneer een bepaalde drempel van relevantie niet wordt overschreden of wanneer er geen elementen zijn die toelaten te zeggen dat een van de te beschermen belangen, zoals de openbare orde, werkelijk bedreigd is, dan is het doel niet gewettigd.

Volgens de vereniging is de verplichting van neutraliteit en onpartijdigheid van de Staat niet te verzoenen met enige beoordelingsruimte waarover die Staat zou beschikken ten aanzien van de wettigheid van de religieuze overtuigingen of de wijzen waarop die worden geuit. Hoewel de Staat beschikt over een beoordelingsruimte ten aanzien van de draagwijdte en de voorwaarden van reglementeringen inzake het dragen van filosofische herkenningstekens, staat het aan het Europees Hof voor de Rechten van de Mens na te gaan of de maatregelen van de Staten verantwoord en evenredig zijn. In dat opzicht zouden drie vereisten moeten worden gecontroleerd :

het relevante karakter van de beperking, de keuze van de maatregel die de in het geding zijnde vrijheid het minst aantast en de evenredigheid van de maatregel. In dat kader lijkt de concrete context van de Staat bepalend voor de beoordeling die het Hof van de noodzaak van de maatregel maakt.

Na verschillende arresten van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens te hebben aangehaald, preciseert de tussenkomende vereniging dat de rechtspraak van dat Hof het voorwerp heeft uitgemaakt van forse kritiek, met name van de Belgische rechter Tulkens, die in een afwijkende mening de noodzaak van de inmenging in een democratische samenleving in twijfel zou hebben getrokken. Volgens de rechter zou het immers fundamenteel zijn dat, in een dergelijke samenleving, waarden zoals het secularisme, de gelijkheid en de vrijheid verzoenbaar zouden zijn in plaats van die met elkaar te confronteren. De tussenkomende vereniging onderschrijft die kritiek en voegt daaraan andere toe. Zij is aldus van mening dat het Europees Hof voor de Rechten van de Mens al te gemakkelijk aanvaardt dat het vermeende gewettigde doel werkelijk dient te worden nagestreefd. De vereniging is eveneens van mening dat het niet aan een overheid toekomt om op politieke en ideologische niveaus te oordelen over kledingvoorschriften die door een religieuze overtuiging worden gedictieerd. De vereniging betreurt dat het Hof in dat opzicht niet in zijn rechtspraak in verband met het verbod inzake het dragen van de hoofddoek controleert of alternatieven voor een dergelijk verbod geen waarborg bieden die gelijk is aan de bescherming van de democratie dan wel of de Staat niet beschikt over andere middelen om de strijd aan te binden tegen het beweerde en kennelijk ongewenste proselitische effect van het dragen van de hoofddoek.

De vzw « Liga voor Mensenrechten » analyseert vervolgens de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof in verband met de vrijheid om zijn godsdienst te uiten, alsook de rechtspraak van de Raad van State in verband met het verbod op het dragen van de hoofddoek. Zij leidt in de eerste plaats uit de toepassing van de daaruit voortvloeiende beginselen af dat de bestreden wet in strijd is met de vrije meningsuiting.

A.40.3. Na de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof, van het Hof van Cassatie en van de Raad van State in verband met de vrije meningsuiting te hebben geanalyseerd, wijst de tussenkomende vereniging, in verband met de bestreden wet, erop dat het verslag dat is voorafgegaan aan de aanneming ervan, zou aantonen dat het verbod van de islamitische hoofddoek het type van de boerka beoogt. Het dragen van een kledingstuk dat het gezicht verbergt, zou echter frequent zijn buiten een bepaalde tendens van de islamitische godsdienst, met name tijdens evenementen en manifestaties van artistieke, filosofische, of nog, politieke aard.

Wat manifestaties van filosofische aard betreft, wordt aangevoerd dat de katholieke eredienst traditioneel gezien het dragen van de sluier tijdens huwelijken en begrafenissen kent, alsook in een groot aantal processies en optochten. In verband met de manifestaties van politieke aard wordt erop gewezen dat vermommingen en maskers gebruikelijk zijn tijdens theatrale of andere voorstellingen. Ten slotte, in verband met manifestaties van politieke aard, zou het gebruik van vermommingen of maskers een sterk visueel middel zijn om de boodschap van de manifestanten over te brengen of bepaalde situaties aan te klagen die zij onaanvaardbaar achten.

Het dragen van al die kledingstukken zou dus verboden zijn door de toepassing van de wet, hetgeen een beperking van de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst zou inhouden, alsook van de vrije meningsuiting, zonder dat de wet een gewettigd doel nastreeft.

Uit de parlementaire voorbereiding van de wet zou immers voortvloeien dat die in werkelijkheid alleen het verbod op het dragen van een boerka door de moslima's beoogt. Er zou bijgevolg geen enkel verband van noodzakelijkheid of evenredigheid bestaan tussen de maatregel en het beoogde doel.

A.40.4. Voorts wordt aangevoerd dat de bestreden bepaling niet beantwoordt aan een dwingende maatschappelijke behoefte. Aldus zou in de Belgische context geen sprake zijn van laïciteit, zoals die in Frankrijk bestaat. In België kent men een grondwettelijke traditie van actief pluralisme waar de verschillende filosofische opvattingen op zichtbare wijze samen bestaan. Artikel 24 van de Grondwet, dat de neutraliteit van het onderwijs bevestigt, zou daarvan een bevestiging zijn.

De in het geding zijnde inmenging zou evenmin kunnen worden verantwoord om de openbare orde te vrijwaren. Geen enkel motief van openbare veiligheid vereiste immers een permanente herkenbaarheid. Aldus maakt artikel 34, § 1, van de wet op het politieambt het de politieambtenaren mogelijk de identiteit van iedereen te controleren wanneer zij aanwijzingen hebben om te denken dat die persoon de openbare orde zou kunnen verstoren of heeft verstoord. De tussenkomende vereniging verwijst eveneens naar de artikelen 51 en 53 van het Strafwetboek. Uit al die bepalingen zou voortvloeien dat, indien het dragen van een kledingstuk dat het gezicht verbergt, het begin vormde van uitvoering van een misdrijf, het zou gaan om een poging die strafbaar is, zodat

zou kunnen worden overgegaan tot opsporing, vervolging en bestraffing. De tussenkomenende vereniging onderstreept voorts dat de bestreden wet andere vormen van het zich onttrekken aan een identificatie en aan een herkenning waarbij het gezicht niet is verborgen, zoals een vermomming, over het hoofd ziet. De niet-toepassing van de in het geding zijnde bepaling, wanneer een politiereglement is genomen in het kader van feestactiviteiten, zou voorts aantonen dat de openbare orde een drogreden is.

Ten aanzien van het doel van rechtszekerheid voert de tussenkomenende partij aan dat dat doel veeleer het gevolg lijkt van het optreden van de gemeenten binnen de grenzen van hun autonomie. Er zou hun in dat opzicht niet kunnen worden verweten op verschillende manieren te handelen. De verschillen tussen de gemeenten zouden integendeel kunnen aantonen dat zij niet allemaal overtuigd zijn van het opportune of zelfs wettelijke karakter van een verbod op het dragen van kleding die het gezicht verbergt. Bovendien zou dezelfde rechtszekerheid kunnen worden verkregen door een gemeentelijk verbod op het dragen van kleding die het gezicht verbergt, uit te sluiten.

A.40.5. De tussenkomenende partij onderstreept voorts dat de auteurs van het wetsvoorstel de nadruk hebben gelegd op de principiële grieven tegen het dragen van de boerka. Zelfs indien zou worden aanvaard dat die moet worden beschouwd als de veruitwendiging van de uitsluiting van de vrouw uit de samenleving, ziet de tussenkomenende partij niet in hoe dergelijke overwegingen het ingevoerde verbod zouden kunnen verantwoorden.

De vereniging merkt nog op dat, in de politiek-ideologische interpretatie die de wetgever aan de boerka geeft, die laatste het symbool zou zijn van de onderdrukking van de vrouw. Er wordt echter op gewezen dat die onderdrukking niet wordt bestraft. Hooguit, kan, in geval van dwang, de draagster van de boerka de rechtvaardigingsgrond van artikel 71 van het Strafwetboek aanvoeren. De bestreden wet bevat geen enkele sanctie ten aanzien van diegenen die de draagster van de boerka ertoe verplichten die te dragen, zodat de bestreden wet het beweerde doel ervan niet bereikt.

A.40.6. Die wet zou voorts niet evenredig zijn met het nagestreefde doel. De vereniging stelt in dat verband eerst vast dat een verbod wordt opgelegd om zich, zelfs gedeeltelijk, onherkenbaar te maken, zonder de betrokkenen te hebben gehoord en uitsluitend op basis van een aantal gemeenplaatsen over de vermeende politiek-ideologische betekenis van de boerka. De verwijzing naar de parlementaire voorbereiding van de Franse wet zou in dat verband nutteloos zijn aangezien de structuur van de Franse Staat wordt gekenmerkt door het beginsel van de laïciteit, dat in de Belgische grondwettelijke traditie niet bestaat. De bestreden wet zou eveneens onevenredig zijn door het algemene, blijvende en niet-gerichte karakter ervan, maar tevens door de keuze van de wetgever om het misdrijf strafrechtelijk te bestraffen.

A.40.7. De tussenkomenende vereniging voert voorts aan dat de bestreden wet in strijd is met de vrijheid van de persoon, verankerd in artikel 12 van de Grondwet.

Na verschillende arresten van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en van het Grondwettelijk Hof in verband met die vrijheid te hebben aangehaald, voert zij aan dat de bestreden wet een onverantwoorde en onevenredige inmenging vormt in het recht op het vrijelijk dragen van kleding als een aspect van de individuele vrijheid.

A.40.8. Volgens de tussenkomenende vereniging zou de bestreden wet voorts het strafrechtelijk wettigheidsbeginsel schenden. Na verschillende arresten van het Grondwettelijk Hof, het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en het Hof van Cassatie te hebben aangehaald, wijst de tussenkomenende vereniging erop dat de woorden « het gezicht geheel of gedeeltelijk bedekt of verborgen » geen voldoende nauwkeurige normatieve inhoud hebben om een misdrijf te kunnen definiëren. Hetzelfde zou gelden voor de woorden « zodat zij niet herkenbaar zijn ». Er zou moeten worden toegegeven dat andere kledingstukken dan de boerka, die de persoon onherkenbaar zouden kunnen maken, eveneens verboden zijn. Dat zou aldus gelden voor alle soorten van modeaccessoires en het dragen van pruiken. De rechter zou aan zichzelf overgelaten zijn zonder het minste criterium om de toepasbaarheid van de wet af te bakenen.

A.40.9. De vzw « Liga voor Mensenrechten » eindigt haar memorie met enkele feiten die in overweging moeten worden genomen. Zij legt aldus de nadruk op het gegeven dat de bestreden wet haar oorsprong onbetwistbaar zou vinden in het dragen van de boerka in België, hetgeen getuigt van een toegenomen spanning binnen de maatschappij ten aanzien van de uiting van bepaalde religieuze overtuigingen door het dragen van een kledingstuk. De vereniging preciseert voorts dat de verhouding tussen Kerk en Staat een moeilijke evenwichtsoefening is, zowel op het vlak van de inhoud die moet worden gegeven aan de neutraliteit waaraan de overheid gebonden is, als op het vlak van de onderlinge betrekkingen tussen de burgers en de groepen van onze

maatschappij. Hoewel de godsdienstvrijheid bepaalde grenzen kan kennen, moet rekening ermee worden gehouden dat de inhoud die aan die vrijheid moet worden gegeven, evolueert en dat de wetgever rekening kan houden met veranderingen op het vlak van de zeden en de gewoonten, alsook met de ontwikkeling van de religieuze beleving die de fundamentele rechten zou bedreigen. De godsdienstvrijheid zou volledig zijn uitgehold, aldus de tussenkomende partij, indien een beperking wordt toegestaan omdat de loutere uiting van een religieuze overtuiging de Staat of een bepaalde bevolkingsgroep choqueert, verontrust of kwetst.

De vereniging onderstreept ten slotte dat het recht op het vrijelijk dragen van een kledingstuk niet alleen in het kader van de religieuze beleving of van een uiting kan worden uitgeoefend of beschermd, en dat dat recht derhalve geen voorrecht is voor de voorstanders van een religieuze overtuiging.

A.41.1. In zijn memorie van wederantwoord wijst de Ministerraad, ten aanzien van de ontvankelijkheid van de tussenkomst, erop dat de vereniging geen kopie heeft gevoegd van de beslissing van de raad van bestuur om een verzoekschrift tot tussenkomst in te dienen, noch het bewijs van de bekendmaking van haar statuten in het *Belgisch Staatsblad* heeft voorgelegd.

A.41.2. Ten gronde voert de Ministerraad aan dat de argumenten van de vereniging niet verschillen van die van de verzoekende partij in de zaak nr. 5191. Hij voegt eraan toe dat de vereniging tevergeefs de wet in diskrediet tracht te brengen door voorbeelden aan te halen van het dragen van maskers of sluiers tijdens katholieke ceremoniën of door acteurs tijdens theatervoorstellingen. Die voorbeelden zouden slechts een anekdotische waarde hebben en er zou niet worden aangetoond dat dergelijke kledingstukken het gezicht verbergen. De Ministerraad wijst voorts erop dat de bestreden bepaling voorziet in uitzonderingen, met name voor de gevallen waarin een politieverordening het dragen van een masker of van een sluier toestaat voor een feestactiviteit. Het dragen van dergelijke kledingstukken is daarentegen verboden wanneer het gaat om politieke manifestaties.

Volgens de Ministerraad zou het niet relevant zijn de laïciteit van de Staat aan te voeren. Dat argument is overigens niet aangevoerd in de parlementaire voorbereiding van de wet.

Voor het overige verwijst de Ministerraad naar zijn memorie in de zaak nr. 5191.

A.42.1. In haar memorie tot tussenkomst in de zaak nr. 5244 leidt de vzw « Ligue des Droits de l'Homme » een enig middel af uit de schending, door de bestreden bepaling, van artikel 12 van de Grondwet, gelezen in het licht van de artikelen 5 en 7 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, de artikelen 9 en 15 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, alsook de artikelen 9 en 49 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. Volgens de vereniging zou de in het geding zijnde wet van nature en in wezen afbreuk doen aan het beginsel van de subsidiariteit van het strafrecht en bijgevolg aan de individuele vrijheid.

A.42.2. De tussenkomende vereniging herinnert eerst aan de aard van de algemene rechtsbeginselen. Zij preciseert dat het Hof die beginselen heeft opgenomen onder de controlenormen in het licht waarvan het de grondwettigheid van de aan het Hof voorgelegde wetskrachtige normen evalueert, op voorwaarde dat het middel aantoonde dat de schending van het in het geding zijnde beginsel de schending inhoudt van een norm waarvan de naleving onder de controlebevoegdheid van het Hof ressorteert.

A.42.3. De tussenkomende vereniging preciseert vervolgens dat, rekening houdend met de strafrechtelijke aard van de in de door haar ingediende memorie beoogde norm, bijzondere aandacht moet uitgaan naar de algemene beginselen van het strafrecht. Die worden eveneens gerekend tot de controlenormen van het Hof wanneer een bepaling waarvan de naleving onder zijn bevoegdheid valt, het belang van het aangevoerde beginsel kan illustreren.

A.42.4. Vervolgens zet de vzw « Ligue des Droits de l'Homme » de inhoud uiteen van het algemeen beginsel van de subsidiariteit van het strafrecht volgens hetwelk, wanneer een niet-strafrechtelijke bepaling toelaat het doel te bereiken dat door de aanneming van de maatregel wordt nagestreefd, het gebruik van het strafrecht verboden is. Dat subsidiariteitsbeginsel zou intrinsiek verbonden zijn aan de fundamentele rechten en individuele vrijheden wanneer het strafrecht ertoe strekt daaraan afbreuk te doen. Die opmerking zou verklaren dat het algemeen beginsel van de subsidiariteit van het strafrecht impliciet maar zeker behoort tot de belangrijkste grondwettelijke en verdragsnormen die de mogelijkheid regelen om het strafrechtelijk instrument aan te wenden. Het subsidiariteitsbeginsel zou aldus worden geïllustreerd door het strafrechtelijk wettigheidsbeginsel verankerd in artikel 12 van de Grondwet, artikel 7 van het Europees Verdrag voor de rechten

van de mens, artikel 15 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en artikel 49 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

Twee andere regels zouden voortvloeien uit het wettigheidsbeginsel : die van de strikte interpretatie van het strafrecht, enerzijds, en die van de niet-retroactiviteit van de strafbaarstellingen, anderzijds.

De tussenkomenende vereniging voegt eraan toe dat het algemeen beginsel van de subsidiariteit van het strafrecht verbonden is aan dat van de noodzakelijkheid, zowel wat betreft de keuze van de strafbaarstellingen als die van de straffen.

Het beginsel van de subsidiariteit impliceert eveneens dat van de evenredigheid. Aldus dient men zich af te vragen of de strafbaarstelling en de opgelopen straf zijn aangepast aan de ernst van het gedrag dat zij beogen te bestraffen.

A.42.5. De vzw « Ligue des Droits de l'Homme » stelt vervolgens de rechtspraak voor van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en die van verschillende grondwettelijke rechtscolleges, waaronder het Hof, die het bestaan van het algemeen beginsel van de subsidiariteit van het strafrecht - zij het de in kiem - zouden hebben erkend.

In verband met de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens wordt aangevoerd dat het eerste criterium waarmee het Hof rekening zou houden en dat de strafbaarstelling van een gedrag mogelijk zou maken, de ernst ervan zou beogen, alsook het gevaar dat het voor de openbare veiligheid zou inhouden. Een dergelijk criterium zou klaarblijkelijk niet aanwezig zijn in het kader van de bestreden bepaling.

Er zou eveneens aan twee andere criteria moeten worden voldaan, ten dezen de hoedanigheid van het slachtoffer, enerzijds, en de hoedanigheid van de dader, anderzijds.

De tussenkomenende vereniging besluit in verband met die drie criteria dat artikel 563*bis* van het Strafwetboek het algemeen rechtsbeginsel van de subsidiariteit van het strafrecht zoals verankerd in de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens schendt, in zoverre het een gedrag beoogt dat de fysieke integriteit van anderen niet met opzet in gevaar brengt, gedrag dat uitgaat van een privépersoon dat geen enkel slachtoffer maakt dat zou moeten worden beschermd.

A.42.6. De vereniging haalt vervolgens verschillende beslissingen aan van grondwettelijke rechtscolleges die het mogelijk zouden maken het bestaan af te leiden van een beweging die ertoe leidt van het strafrecht een laatste middel te maken waarvan het gebruik inzake primaire strafbaarstelling zorgvuldig is afgebakend. De rechtspraak van het Hof zou in dat perspectief passen. Ter ondersteuning van die stelling wordt het arrest nr. 157/2004 aangehaald.

Er wordt aangevoerd dat, in de huidige toestand, de nieuwe strafbaarstelling ingevoerd bij het bestreden artikel 563*bis* van het Strafwetboek, onvoldoende gepreciseerd is om te voldoen aan de vereiste van het beginsel van de subsidiariteit van het strafrecht. De materiële begrippen « voor het publiek toegankelijke plaatsen » of « gedeeltelijk verborgen gezicht » zouden dermate vaag zijn dat zij het geen enkele rechtzoekende mogelijk zouden maken zijn gedrag in overeenstemming te brengen met de wet.

Ten aanzien van meer bepaald de bestreden bepaling voert de vzw « Ligue des Droits de l'Homme » aan dat, onder het mom een algemene wet aan te nemen over het verbergen van het gezicht, duidelijk de meer specifieke praktijk van bepaalde moslima's werd beoogd. Het bestraffen van een dergelijk gedrag zou echter het voorwerp hebben uitgemaakt van een terugkerende kritiek vanwege gezaghebbende teksten die, hoewel zij België niet binden, de beoordeling ervan zouden moeten beïnvloeden. Aldus wordt gewag gemaakt van resolutie 1743, getiteld « Islam, islamisme en islamofobie in Europa », en aanbeveling 1920, die de parlementaire assemblee van Raad van Europa heeft aangenomen op 23 juni 2010. Die teksten zouden steunen op twee wezenlijke argumenten. Enerzijds zou, wegens de stigmatiserende dimensie ervan, het strafrecht niet het gepaste middel zijn om bij te dragen tot de naleving van de waardigheid van de personen. Anderzijds zouden er onvermijdelijk procedures bestaan of zelfs verbodsmaatregelen die dat risico van stigmatisering niet inhouden en bijgevolg meer aangewezen zouden lijken.

Op het te weerleggen argument dat de opgelopen sancties gering zijn, wordt geantwoord dat, in geval van herhaling, de gevangenisstraf waarin is voorzien meer dan twaalf dagen zou kunnen bedragen. Bovenop de uitgesproken of zelfs daadwerkelijk uitgevoerde straf zou de stigmatisering komen als gevolg van het bestaan

van een strafblad. Het bestaan van een dergelijk strafblad zou kunnen bijdragen tot de sociale en economische verbanning van de vrouwen die zich zouden wensen te begeven op de arbeidsmarkt en van wie de mogelijke werkgever een blanco strafblad zou kunnen eisen. Er zou dus een hiaat bestaan tussen het nagestreefde doel en de concrete gevolgen van de toepassing van de wet.

De tussenkomenende vereniging merkt op dat er andere instrumenten bestaan die het mogelijk maken het nagestreefde doel op doeltreffende wijze te bereiken, zoals reglementen die het volledig of gedeeltelijk verbergen van het gezicht administratief bestraffen.

A.42.7. In ondergeschikte orde merkt de verzoekende vereniging op dat het algemeen beginsel van de subsidiariteit van het strafrecht op het niveau van de vaststelling van de straf gepaard gaat met een subsidiariteitsbeginsel in het strafrecht dat beveelt dat onder de keuze van de mogelijke straffen, de wetgever alleen die vaststelt die evenredig is met de ernst van het gedrag. De sanctie waarin de bestreden bepaling voorziet, zou echter klaarblijkelijk volkomen onevenredig zijn. In verband met dat beginsel zou uit de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens blijken dat dat Hof de overheden van de Verdragsluitende Staten verzoekt omzichtig gebruik te maken van de strafrechtelijke middelen. Volgens de tussenkomenende vereniging zouden de repressieve verbetering en de toepassing van een straf die niet evenredig is met de vervolgdde feiten, een onmenselijke of vernederende behandeling kunnen vormen die is verboden bij artikel 3 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens. Het is overigens op grond van dat artikel 3 dat het Hof van Cassatie zich bevoegd zou achten om de naleving na te gaan van het beginsel van de evenredigheid van de sancties die de disciplinaire organen van de beroepsorden opleggen. De tussenkomenende vereniging merkt op dat het subsidiariteitsbeginsel in het strafrecht eveneens het voorwerp heeft uitgemaakt van een belangrijke rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie waarnaar het Hof overigens heeft verwezen in het arrest nr. 81/2007.

De vereniging eindigt door aan te geven dat het verbergen van het gezicht zonder dat enig misdrijf is gepleegd, geen enkele gevangenisstraf verantwoordt, hoe gering die ook zou zijn. Door te voorzien in een dergelijke straf zou de wetgever de beoordelingsruimte die hem toekomt, te buiten zijn gegaan en bijgevolg het algemeen rechtsbeginsel van subsidiariteit in het strafrecht hebben geschonden.

A.43.1. De Ministerraad antwoordt dat de tussenkomenende partij, hoewel zij klaarblijkelijk pleit voor de erkenning van een beginsel van subsidiariteit van het strafrecht, het bestaan daarvan in het positief recht niet aantoot. De aangehaalde arresten van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens zouden in dat verband niet relevant zijn.

Volgens de Ministerraad zou de invoering, door het Hof, van een dergelijk beginsel niet noodzakelijk zijn en rechtsonzekerheid met zich meebrengen. Het beginsel van de wettigheid van de misdrijven en van de straffen zou volstaan, en vooral de vereisten inzake noodzakelijkheid en evenredigheid van de strafsancie. Een subsidiariteitsbeginsel erkennen, zou de wetgever, telkens als hij optreedt, ertoe verplichten aan te tonen dat geen enkele andere maatregel het mogelijk zou maken het vastgestelde doel te bereiken en zou hem de beoordelingsbevoegdheid die hem toekomt, ontnemen.

A.43.2. De Ministerraad voegt eraan toe dat, indien het bestaan van een dergelijk beginsel zou moeten worden erkend, dat beginsel te dezen in acht wordt genomen in zoverre de wetgever heeft voorzien in een regeling van alternatieve bestraffing. De administratieve sanctie zou het op zich niet mogelijk maken krachtig te reageren op provocaties, waarbij de Ministerraad denkt aan de gevallen waarin de geldboete zou worden betaald door vermogende personen onder ruime publieke aandacht.

A.43.3. Voorts wordt aangegeven dat, wat betreft het geval van de vrouwen die de volledige sluier om religieuze redenen dragen, de in het geding zijnde wet een begin en niet een einde vormt, waarbij andere maatregelen moeten worden overwogen met het oog op de emancipatie van die vrouwen.

- B -

B.1. De verzoekende partijen vorderen de vernietiging van de wet van 1 juni 2011 « tot instelling van een verbod op het dragen van kleding die het gezicht volledig dan wel grotendeels verbergt ».

Die wet bepaalt :

« Artikel 1. Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 78 van de Grondwet.

Art. 2. In het Strafwetboek wordt een artikel 563*bis* ingevoegd, luidende :

‘ Art. 563*bis*. Met geldboete van vijftien euro tot vijftwintig euro en met gevangenisstraf van een dag tot zeven dagen of met een van deze straffen alleen worden gestraft, zij die zich, behoudens andersluidende wetsbepalingen, in de voor het publiek toegankelijke plaatsen begeven met het gezicht geheel of gedeeltelijk bedekt of verborgen, zodat zij niet herkenbaar zijn.

Het eerste lid geldt echter niet voor hen die zich in de voor het publiek toegankelijke plaatsen begeven met het gezicht geheel of gedeeltelijk bedekt of verborgen, zodat zij niet herkenbaar zijn, en wel krachtens arbeidsreglementen of een politieverordening naar aanleiding van feestactiviteiten. ’

Art. 3. In artikel 119*bis* van de Nieuwe Gemeentewet, ingevoegd bij de wet van 13 mei 1999 en gewijzigd bij de wetten van 7 mei 2004, 17 juni 2004, 20 juli 2005, 15 mei 2006, 25 januari 2007 en 15 mei 2007, worden de volgende wijzigingen aangebracht :

1. in § 2, derde lid, worden de woorden ‘ en 563, 2° en 3° ’, vervangen door de woorden ‘ 563, 2° en 3°, en 563*bis* ’;

2. in § 7, 1°, worden de woorden ‘ of 563, 2° en 3° ’ vervangen door de woorden ‘ 563, 2° en 3°, en 563*bis* ’;

3. in § 8, tweede lid, worden de woorden ‘ en 563, 2° en 3° ’ vervangen door de woorden ‘ , 563, 2° en 3°, en 563*bis* ’ ».

Ten aanzien van de ontvankelijkheid van het beroep in de zaken nrs. 5204 en 5289

B.2.1. De Ministerraad beweert dat het belang van de verzoekende partijen in de zaken nrs. 5204 en 5289 om in rechte te treden, samenvalt met de *actio popularis*.

B.2.2.1. De verzoekende partij in de zaak nr. 5204 is een vrouw van Belgische nationaliteit, die in België leeft en verklaart ongelovig te zijn. Zij meent te beschikken over een persoonlijk belang om in rechte te treden omdat de vrijwaring van de fundamentele rechten in onze samenleving haar rechtstreeks zou aanbelangen.

De bestreden wet zou aldus een aantasting inhouden van haar vrijheid om zich te kleden, zich vrij te uiten op vestimentair vlak en zich vrij te begeven op de openbare weg.

De verzoekende partij beweert eveneens dat de vereiste om op elk ogenblik en op elke plaats in de openbare ruimte herkenbaar te zijn, de uitoefening van verschillende van haar fundamentele rechten zou aantasten. Het gebrek aan nauwkeurigheid van die term zou eveneens inhouden dat zij op elk ogenblik in de openbare ruimte kan worden bekeurd.

Ten slotte voert zij aan dat de inrichting van de bescherming van de fundamentele rechten in haar geheel in gevaar zou zijn, en meer bepaald de godsdienstvrijheid, hetgeen haar rechtstreeks zou aanbelangen aangezien het gaat om een « gemeenschappelijk goed ».

B.2.2.2. De verzoeker in de zaak nr. 5289 preciseert dat hij de Belgische nationaliteit heeft, in België leeft, de volledige sluier niet draagt en het islamitische geloof niet belijdt.

Volgens hem zou de wet, door te eisen dat iedere burger voortdurend herkenbaar is in de voor het publiek toegankelijke ruimte, een nieuwe verplichting van « herkenbaarheid » invoeren waardoor hij kan worden blootgesteld aan strafrechtelijke sancties wanneer hij, om volkomen gewettigde redenen, een kledingstuk zou dragen dat zijn gezicht verbergt, zoals een bril, een hoed, een pet of een bivakmuts. De onnauwkeurigheid van de wet zou het de verzoeker nog moeilijker maken zijn gedrag aan te passen om zich daarmee in overeenstemming te brengen.

De wet zou aldus afbreuk doen aan zijn vrijheid om zich te kleden, aan zijn privéleven, aan zijn vrijheid om zich te uiten op het vlak van kleding, om zich te begeven op de openbare weg en om zich te verenigen, zonder toezicht van de overheid.

B.2.3. Artikel 142 van de Grondwet en artikel 2, 2°, van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Grondwettelijk Hof vereisen dat elke natuurlijke persoon die een beroep tot

vernietiging instelt, doet blijken van een belang. Van het vereiste belang doen slechts blijken de personen wier situatie door de bestreden norm rechtstreeks en ongunstig zou kunnen worden geraakt. Bijgevolg is de *actio popularis* niet toelaatbaar.

B.2.4. Een wet die in een vrijheidsberovende straf voorziet, raakt een dermate essentieel aspect van de vrijheid van de burger, dat zij niet slechts die personen aanbelangt die het voorwerp uitmaken of hebben uitgemaakt van een strafrechtelijke procedure. Het is dan ook niet nodig de door de verzoekers aangevoerde elementen betreffende hun bijzondere persoonlijke toestand te onderzoeken.

B.3. De beroepen zijn derhalve ontvankelijk.

Ten aanzien van de oorsprong van de wet en de doelstellingen ervan

B.4.1. Zoals wordt gepreciseerd in de uiteenzetting van het wetsvoorstel dat heeft geleid tot de aanneming van de bestreden wet, neemt die laatste de tekst over van het ontwerp dat is aangenomen in plenaire vergadering door de Kamer van volksvertegenwoordigers tijdens de vorige zittingsperiode (*Parl. St.*, Kamer, B.Z. 2010, DOC 53-0219/001, p. 3).

B.4.2. De auteurs van het voorstel wilden zich aansluiten bij een samenlevingsmodel waarbij aan het individu voorrang wordt gegeven boven diens culturele, levensbeschouwelijke of religieuze banden. Aldus pleitten zij ervoor het dragen, in de openbare ruimte, van alle kledingstukken die het gezicht volledig dan wel grotendeels verbergen, te verbieden, waarbij erop werd gewezen dat dat verbod niet alleen berustte op overwegingen van openbare orde, maar meer fundamenteel op sociale overwegingen, die volgens de indieners van het voorstel onontbeerlijk zijn voor het « samen leven » in een geëmancipeerde maatschappij die de rechten van elkeen beschermt (*Parl. St.*, Kamer, 2009-2010, DOC 52-2289/001, p. 5, en *Parl. St.*, Kamer, B.Z. 2010, DOC 53-0219/001, p. 5).

Met betrekking tot het doel van openbare veiligheid en rechtszekerheid staat te lezen :

« Aangezien elkeen die de openbare weg gebruikt of zich in een openbare ruimte bevindt, herkenbaar moet zijn, spreekt het vanzelf dat het dragen van kledij die het gezicht volledig

bedekt, problemen oplevert voor de openbare veiligheid. Om soortgelijk gedrag te verbieden, hebben talloze gemeenten verordeningen uitgevaardigd om het dragen van dergelijke kledingstukken te verbieden, waarbij tegelijk werd voorzien in uitzonderingen voor speciale gelegenheden. Men kan er evenwel niet omheen dat sommige gemeenten van dezelfde politiekezone geen dergelijk verbod hebben uitgevaardigd. Die uiteenlopende regelingen geven aanleiding tot een vorm van rechtsonzekerheid; zulks is onhoudbaar voor de burgers én voor de overheid die ermee belast is het dragen van die kleding te bestraffen.

Volgens de indieners is het dan ook wenselijk dat dit vraagstuk op federaal niveau wordt geregeld, opdat op het hele grondgebied dezelfde regeling geldt » (*Parl. St.*, Kamer, 2009-2010, DOC 52-2289/001, pp. 5-6, en *Parl. St.*, Kamer, B.Z. 2010, DOC 53-0219/001, pp. 5-6).

Wat het « samen leven » betreft, hebben de indieners van het voorstel hun standpunt als volgt verantwoord :

« Los van het loutere veiligheidsaspect doet kleding die het gezicht volledig dan wel grotendeels verbergt, tevens principiële vragen rijzen. Net als Emmanuel Levinas meent de indiener fundamenteel dat ons mens-zijn via ons gelaat tot uiting komt.

In Frankrijk werd de *Assemblée nationale* belast met een informatieopdracht over de boerka. In het kader daarvan werden hoorzittingen gehouden, o.a. met Elisabeth Badinter. In haar uiteenzetting maakte zij een steekhoudende analyse van het socialiseringsprobleem dat een dergelijk kledingstuk met zich brengt.

Hoewel zij het in haar uiteenzetting heeft gehad over het specifieke probleem van de boerka of de nikaab, menen de indieners dat die analyse een nog universele draagwijdte heeft, die meer algemeen kan worden toegepast op al wat beoogt de mens in ons aan het oog te onttrekken.

[...]

Wij leven in een samenleving die ervan uitgaat dat onderlinge contacten en het bestaan van een gemeenschappelijk burgerpact (een weerspiegeling van de nieuw gestructureerde samenleving) noodzakelijke voorwaarden zijn om ons samen-leven te verbeteren. Daarom kunnen de indieners het beginsel ‘ herkennen om te kennen ’ niet verloochenen » (*Parl. St.*, Kamer, 2009-2010, DOC 52-2289/001, pp. 6-7, en *Parl. St.*, Kamer, B.Z. 2010, DOC 53-0219/001, pp. 6-7).

B.4.3. Tijdens de vorige zittingsperiode werd reeds een debat gevoerd binnen de commissie voor de Binnenlandse Zaken, de Algemene Zaken en het Openbaar Ambt van de Kamer van volksvertegenwoordigers. Naast de voormelde doelstellingen hebben talrijke parlementsleden eveneens de zorg geuit om het beginsel van de gelijkheid tussen mannen en vrouwen te vrijwaren. Het dragen van een kledingstuk dat het gezicht volledig bedekt, werd aldus opgevat als « een schokkende achteruitgang van de rechten en vrijheden van de

vrouwen, alsook van de gendergelijkheid » (*Parl. St.*, Kamer, 2009-2010, DOC 52-2289/005, p. 7), « een beknotting van de fundamentele rechten van de vrouw », « een symbool van onderwerping » (*ibid.*, pp. 10-11), of nog, een schending van haar waardigheid (*ibid.*, pp. 15, 27 en 30).

B.4.4. Die bekommernissen zijn in herinnering gebracht tijdens de besprekingen binnen dezelfde commissie een jaar later, alsook tijdens het debat in plenaire vergadering van de Kamer van volksvertegenwoordigers.

Het doel van veiligheid is opnieuw aangevoerd, waarbij de wetgever het « volkomen onaanvaardbaar [achtte] dat een persoon die zich in een openbare ruimte bevindt, niet kan worden geïdentificeerd » (*Parl. St.*, Kamer, 2010-2011, DOC 53-0219/004, pp. 10 en 13; *Parl. St.*, Kamer, 2010-2011, CRIV 53 PLEN 030, pp. 54, 68 en 71).

De bescherming van de vrijheid en van de waardigheid van de vrouw is andermaal aangevoerd (*Parl. St.*, Kamer, 2010-2011, DOC 53-0219/004, pp. 9, 10 en 12; *Parl. St.*, Kamer, 2010-2011, CRIV 53 PLEN 030, pp. 54, 56 tot 59, 66 en 68).

Ten slotte is de dimensie van het samen leven eveneens herhaaldelijk onderstreept. In dat verband staat in het verslag namens de commissie voor de Binnenlandse Zaken te lezen :

« Het is [...] van essentieel belang dat kan worden voortgebouwd - via dialoog en contact - aan een democratische samenleving. Als van een persoon alleen de ogen zichtbaar zijn, kan die onmogelijk deelnemen aan de democratische dynamiek » (*Parl. St.*, Kamer, 2010-2011, DOC 53-0219/004, p. 10).

B.4.5. In de plenaire vergadering zijn hieraan uitvoerige uiteenzettingen gewijd, waarbij verschillende parlementsleden hebben gewezen op de beslissende rol die het gezicht speelt in het sociale contact als aanzet voor een dialoog en voor het respect voor de identiteit (*Parl. St.*, Kamer, 2010-2011, CRIV 53 PLEN 030, pp. 54 en 56).

Een van de indieners van het voorstel verklaarde :

« Men kan dat aspect van veiligheid en bescherming niet ontkennen. Echter, daarachter ligt een nog meer fundamentele reden : het feit dat wij, zo lijkt het me, als parlementsleden en als wetgevende macht belast zijn met de bescherming en de vrijwaring van de openbare

ruimte in zoverre die een plaats van vrijheid vertegenwoordigt. Die vrijwaring van de openbare ruimte lijkt me een essentiële plicht. De openbare ruimte is echter in gevaar wanneer de vrijheid die daarin wordt uitgeoefend, het voortbestaan zelf ervan bedreigt. Er is geen grenzeloze vrijheid, dat weten we ! Het Europees Verdrag voor de rechten van de mens voorziet overigens uitdrukkelijk erin dat, wanneer het de vrijheid van eredienst of de vrijheid om te gaan en te staan waar men wil, verdedigt, die vrijheden kunnen worden beperkt; de individuele vrijheid botst immers altijd op een bepaald ogenblik min of meer op de vrijheid van anderen.

Ik denk dat de kern zelf van dat voorstel ons duidelijk maakt dat het beginsel van de herkenning dat onlosmakelijk is verbonden met het recht, moet worden verdedigd. Wanneer er geen onderlinge of wederzijdse herkenning meer is, is er geen enkele grondslag meer van het recht. Wat doet het recht anders dan de relaties tussen individuen regelen ? Wanneer die individuen elkaar niet meer kunnen herkennen, wanneer tussen die individuen geen relatie meer mogelijk is, kunnen de relaties tussen die personen niet meer worden geregeld. De onderlinge herkenning is dus een essentieel beginsel dat ten grondslag ligt aan het recht; ik zou zelfs zeggen dat het voorafgaat aan het recht. Al wat afbreuk doet aan die mogelijkheid tot onderlinge herkenning dient bijgevolg te worden bestreden » (*ibid.*, p. 60).

B.4.6. Ten aanzien van de adressaten van de wet beklemtoonde een lid van de commissie dat, hoewel duidelijk wordt verwezen naar de boerka, het wetsvoorstel evengoed betrekking kon hebben op eenieder die zijn gezicht deels of volledig bedekt met een bivakmuts, een sjaal of een helm (*Parl. St.*, Kamer, 2010-2011, DOC 53-0219/004, p. 9).

Een ander commissielid verklaarde voorts dat, op juridisch vlak, naar aanleiding van de geformuleerde opmerkingen, eraan diende te worden herinnerd dat, ten opzichte van iemand die een helm draagt, zoals een motorrijder, een brandweerman of een lasser, alle situaties met het wetsvoorstel uiteraard niet werden beoogd. Een motorrijder die gehelmd een winkel binnenkomt en niet kan worden herkend, maakt daarentegen deel uit van het beoogde juridische kader (*ibid.*, p. 20).

Een amendement dat het opschrift van de wet beoogde te vervangen teneinde het dragen van de boerka of van de nikab uitdrukkelijk te verbieden (*Parl. St.*, Kamer, 2010-2011, DOC 53-0219/003, p. 1) is tijdens de stemming in de commissie verworpen (*Parl. St.*, Kamer, 2010-2011, DOC 53-0219/004, p. 23).

Ten gronde

B.5. Het eerste middel in de zaken nrs. 5244 en 5290 is afgeleid uit de schending van de artikelen 12, tweede lid, en 14 van de Grondwet, alsook van artikel 7 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens. In de zaak nr. 5289 is het eerste middel eveneens afgeleid uit de schending van artikel 15 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten.

In een eerste onderdeel van het middel in de zaken nrs. 5244 en 5290, alsook in een tweede onderdeel van het middel in de zaak nr. 5289, wordt aangevoerd dat de wet, door te voorzien in een strafsanctie wanneer het gezicht van de betrokkene is verborgen zodat die laatste niet herkenbaar is, op dermate vage wijze is geformuleerd dat het onmogelijk of in elk geval moeilijk is om te weten wat al dan niet is toegestaan.

In een eerste onderdeel van het middel in de zaak nr. 5289 voert de verzoekende partij aan dat de wet, door het algemene karakter ervan, niet bepaalt wat moet worden begrepen onder « herkenbaarheid », voor wie men herkenbaar moet zijn en om welke motieven.

In een tweede onderdeel van het middel in de zaken nrs. 5244 en 5290, alsook in een derde onderdeel van hetzelfde middel in de zaak nr. 5289, beweren de verzoekende partijen dat het begrip « voor het publiek toegankelijke plaatsen » het, met name voor de vrouwen die de volledige sluier dragen, niet mogelijk maakt met voldoende nauwkeurigheid te voorzien wanneer zij al dan niet in overtreding zijn, daar dat begrip niet is gedefinieerd.

B.6. De artikelen 12 en 14 van de Grondwet bepalen :

« Art. 12. De vrijheid van de persoon is gewaarborgd.

Niemand kan worden vervolgd dan in de gevallen die de wet bepaalt en in de vorm die zij voorschrijft.

Behalve bij ontdekking op heterdaad kan niemand worden aangehouden dan krachtens een met redenen omkleed bevel van de rechter, dat moet worden betekend bij de aanhouding of uiterlijk binnen vierentwintig uren ».

« Art. 14. Geen straf kan worden ingevoerd of toegepast dan krachtens de wet ».

Artikel 7 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens bepaalt :

« 1. Niemand kan worden veroordeeld wegens een handelen of nalaten, dat geen strafbaar feit naar nationaal of internationaal recht uitmaakte ten tijde dat het handelen of nalaten geschiedde. Evenmin zal een zwaardere straf worden opgelegd dan die welke ten tijde van het begaan van het strafbare feit van toepassing was.

2. Dit artikel staat niet in de weg aan het vonnis en de straf van iemand die schuldig is aan een handelen of nalaten, hetwelk ten tijde dat het handelen of nalaten geschiedde, een misdrijf was overeenkomstig de algemene rechtsbeginselen welke door de beschaafde volken worden erkend ».

Ten slotte bepaalt artikel 15 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten :

« 1. Niemand kan worden veroordeeld wegens een handelen of nalaten, dat geen strafbaar feit naar nationaal of internationaal recht uitmaakte ten tijde dat het handelen of nalaten geschiedde. Evenmin, mag een zwaardere straf worden opgelegd dan die welke ten tijde van het begaan van het strafbare feit van toepassing was. Indien, na het begaan van het strafbare feit de wet mocht voorzien in de oplegging van een lichtere straf, dient de overtreder daarvan te profiteren.

2. Geen enkele bepaling van dit artikel staat in de weg aan het vonnis en de straf van iemand die schuldig is aan een handelen of nalaten, hetwelk ten tijde dat het handelen of nalaten geschiedde, van strafrechtelijke aard was overeenkomstig de algemene rechtsbeginselen die door de volkerengemeenschap worden erkend ».

B.7. Door aan de wetgevende macht de bevoegdheid te verlenen om te bepalen in welke gevallen en in welke vorm strafvervolgning mogelijk is, waarborgt artikel 12, tweede lid, van de Grondwet aan elke burger dat geen enkele gedraging strafbaar zal worden gesteld dan krachtens regels aangenomen door een democratisch verkozen beraadslagende vergadering.

Het wettigheidsbeginsel in strafzaken gaat bovendien uit van de idee dat de strafwet moet worden geformuleerd in bewoordingen op grond waarvan eenieder, op het ogenblik waarop hij een gedrag aanneemt, kan uitmaken of dat gedrag al dan niet strafbaar is. Het eist dat de wetgever in voldoende nauwkeurige, duidelijke en rechtszekerheid biedende bewoordingen bepaalt welke feiten strafbaar worden gesteld, zodat, enerzijds, diegene die een gedrag aanneemt, vooraf op afdoende wijze kan inschatten wat het strafrechtelijke gevolg van dat gedrag zal zijn en, anderzijds, aan de rechter geen al te grote beoordelingsbevoegdheid wordt gelaten.

Het wettigheidsbeginsel in strafzaken staat evenwel niet eraan in de weg dat de wet aan de rechter een beoordelingsbevoegdheid toekent. Er dient immers rekening te worden gehouden met het algemene karakter van de wetten, de uiteenlopende situaties waarop zij van toepassing zijn en de evolutie van de gedragingen die zij bestraffen.

Aan het vereiste dat een misdrijf duidelijk moet worden omschreven in de wet is voldaan wanneer de rechtzoekende, op basis van de bewoordingen van de relevante bepaling en, indien nodig, met behulp van de interpretatie daarvan door de rechtscollèges, kan weten welke handelingen en welke verzuimen zijn strafrechtelijke aansprakelijkheid meebrengen.

Enkel bij het onderzoek van een specifieke strafbepaling is het mogelijk om, rekening houdend met de elementen eigen aan de misdrijven die zij wil bestraffen, te bepalen of de door de wetgever gehanteerde algemene bewoordingen zo vaag zijn dat ze het strafrechtelijk wettigheidsbeginsel zouden schenden.

B.8.1. Met betrekking tot het woord « herkenbaar » preciseert de Ministerraad in zijn memorie dat het dient te worden begrepen in de gebruikelijke betekenis ervan, namelijk als « die kan worden herkend ». Niets in de parlementaire voorbereiding geeft aan dat aan dat begrip een andere betekenis zou moeten worden verleend dan die welke daaraan in de gebruikelijke betekenis wordt gegeven. Dat begrip is voldoende expliciet opdat de rechtzoekende redelijkerwijs in staat is de draagwijdte ervan te bepalen.

B.8.2.1. Het begrip « voor het publiek toegankelijke plaatsen » was niet opgenomen in het oorspronkelijke voorstel dat tijdens de vorige zittingsperiode bij de Kamer was ingediend. Dat voorstel verwees immers naar het begrip « openbare ruimte », dat als volgt was gedefinieerd :

« Voor de toepassing van dit artikel wordt onder ‘ openbare ruimte ’ verstaan :

de openbare weg, met inbegrip van de bermen en de voetpaden, de voetgangersbruggen en -tunnels, de paden en erfdienstbaarheden, de parken, de openbare tuinen en sportvelden, de speelpleinen en -tuinen, de publiek toegankelijke culturele gebouwen en de besloten gebouwen of ruimten bestemd voor gebruik door het publiek, met het oog op de uitoefening van een dienst ten aanzien van dat publiek » (*Parl. St.*, Kamer, 2009-2010, DOC 52-2289/001, p. 8).

Het begrip openbare ruimte en de aldus daaraan gegeven definitie zijn weggelaten in het voorstel dat in de daaropvolgende regeerperiode is ingediend, en vervangen door het begrip « voor het publiek toegankelijke plaatsen » (*Parl. St.*, Kamer, B.Z. 2010, DOC 53-0219/001, p. 8).

B.8.2.2. Hoewel dat begrip niet expliciet is gedefinieerd, kan niet staande worden gehouden dat het niet zou voldoen aan de voorwaarde van voorzienbaarheid van de strafwet.

In een arrest van 16 maart 1842 heeft het Hof van Cassatie « de openbare plaats » als volgt gedefinieerd :

« In het algemeen moet al wat geen privéwoonplaats of -verblijfplaats is, worden beschouwd als een openbare plaats. [...] Er zijn twee soorten openbare plaatsen, die welke zonder onderscheid en op eender welk uur voor iedereen toegankelijk zijn, zoals de straten, pleinen, enz., en die welke slechts voor bepaalde personen, op bepaalde uren of onder bepaalde voorwaarden toegankelijk zijn » (*Pas.*, 1842, I, pp. 158-159).

Daarnaast zijn er tal van wetten die ernaar verwijzen. Aldus is het begrip « openbare plaats » opgenomen in de artikelen 66, 380*bis*, 383 en 444 van het Strafwetboek.

De wet van 21 maart 2007 « tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's » bepaalt in artikel 2 ervan :

« Voor de toepassing van deze wet wordt verstaan onder :

1° niet-besloten plaats : elke plaats die niet door een omsluiting is afgebakend en vrij toegankelijk is voor het publiek;

2° voor het publiek toegankelijke besloten plaats : elk besloten gebouw of elke besloten plaats bestemd voor het gebruik door het publiek waar diensten aan het publiek kunnen worden verstrekt;

3° niet voor het publiek toegankelijke besloten plaats : elk besloten gebouw of elke besloten plaats die uitsluitend bestemd is voor het gebruik door de gewoonlijke gebruikers;

[...] ».

Het begrip wordt voorts gedefinieerd in artikel 2, 3°, van de wet van 22 december 2009 « betreffende een algemene regeling voor rookvrije gesloten plaatsen toegankelijk voor het publiek en ter bescherming van werknemers tegen tabaksrook », dat bepaalt :

« 3° plaats toegankelijk voor het publiek :

- a) plaats waarvan de toegang niet beperkt is tot de gezinssfeer;
- b) onder meer inrichtingen of gebouwen van volgende aard :
  - i. overheidsplaatsen;
  - ii. stations;
  - iii. luchthavens;
  - iv. handelszaken;
  - v. plaatsen waar al dan niet tegen betaling aan het publiek diensten worden verstrekt, met inbegrip van plaatsen waar voedingsmiddelen en/of dranken ter consumptie worden aangeboden;
  - vi. plaatsen waar zieken of bejaarden worden opgevangen of verzorgd;
  - vii. plaatsen waar preventieve of curatieve gezondheidszorgen worden verstrekt;
  - viii. plaatsen waar kinderen of jongeren op schoolgaande leeftijd worden opgevangen, gehuisvest of verzorgd;
  - ix. plaatsen waar onderwijs en/of beroepsopleidingen worden verstrekt;
  - x. plaatsen waar vertoningen plaatsvinden;
  - xi. plaatsen waar tentoonstellingen worden georganiseerd;
  - xii. plaatsen waar sport wordt beoefend ».

B.8.2.3. Ermee rekening houdend dat het gaat om een begrip dat gewoonlijk wordt gebruikt in talrijke wetgevingen, kan niet worden aangenomen dat het dermate vaag is dat het niet iedereen zou toelaten te weten of een gedrag, op het ogenblik dat het wordt aangenomen, de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de betrokkene met zich zou kunnen meebrengen. Het feit dat de rechter nog zou kunnen beschikken over een beoordelingsbevoegdheid, in bepaalde omstandigheden die eigen zijn aan de zaak, ontnemt aan de wet niet het voldoende nauwkeurige karakter ervan om te voldoen aan het strafrechtelijk wettigheidsbeginsel.

B.9. Het eerste middel in de zaken nrs. 5244, 5289 en 5290 is niet gegrond.

B.10.1. Het eerste middel in de zaak nr. 5191 is afgeleid uit de schending van artikel 19 van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 9 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens. Het tweede middel in de zaken nrs. 5244 en 5290 is afgeleid uit de schending van dezelfde bepalingen, in samenhang gelezen met artikel 18 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, alsook met artikel 10 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

Volgens de verzoekende partijen beoogt de wet in de eerste plaats, hoewel dat niet expliciet is vermeld, de personen die de volledige sluiert dragen om religieuze redenen. De bestreden maatregel zou voor die personen de vrijheid van eredienst beperken op een wijze die niet voldoet aan de inmengingsvoorwaarden in de zin van artikel 9.2 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, zoals die voortvloeien uit de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.

B.10.2. Artikel 51 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie bepaalt :

« 1. De bepalingen van dit Handvest zijn gericht tot de instellingen, organen en instanties van de Unie met inachtneming van het subsidiariteitsbeginsel, alsmede, uitsluitend wanneer zij het recht van de Unie ten uitvoer brengen, tot de lidstaten. Derhalve eerbiedigen zij de rechten, leven zij de beginselen na en bevorderen zij de toepassing ervan overeenkomstig hun respectieve bevoegdheden en met inachtneming van de grenzen van de bevoegdheden zoals deze in de Verdragen aan de Unie zijn toegedeeld.

2. Dit Handvest breidt het toepassingsgebied van het recht van de Unie niet verder uit dan de bevoegdheden van de Unie reiken, schiept geen nieuwe bevoegdheden of taken voor de Unie, noch wijzigt het de in de Verdragen omschreven bevoegdheden en taken ».

B.10.3. Aangezien de verzoekende partijen geen aanknopingspunt van hun situatie met de tenuitvoerlegging van het recht van de Unie aantonen, zijn de middelen niet ontvankelijk in zoverre ze zijn afgeleid uit de schending van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

B.11. Artikel 19 van de Grondwet bepaalt :

« De vrijheid van eredienst, de vrije openbare uitoefening ervan, alsmede de vrijheid om op elk gebied zijn mening te uiten, zijn gewaarborgd, behoudens bestraffing van de misdrijven die ter gelegenheid van het gebruikmaken van die vrijheden worden gepleegd ».

Artikel 9 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens bepaalt :

« 1. Eenieder heeft recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst; dit recht omvat tevens de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen, alsmede de vrijheid hetzij alleen, hetzij met anderen, zowel in het openbaar als in zijn particuliere leven zijn godsdienst of overtuiging te belijden door de eredienst, door het onderwijzen ervan, door de praktische toepassing ervan en het onderhouden van de geboden en voorschriften.

2. De vrijheid van godsdienst of overtuiging te belijden kan aan geen andere beperkingen zijn onderworpen dan die welke bij de wet zijn voorzien, en die in een democratische samenleving nodig zijn voor de openbare orde, gezondheid of zedelijkheid of de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen ».

Artikel 18 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten bepaalt :

« 1. Een ieder heeft het recht op vrijheid van denken, geweten en godsdienst. Dit recht omvat tevens de vrijheid een zelf gekozen godsdienst of overtuiging te hebben of te aanvaarden, alsmede de vrijheid hetzij alleen, hetzij met anderen, zowel in het openbaar als in zijn particuliere leven zijn godsdienst of overtuiging tot uiting te brengen door de eredienst, het onderhouden van de geboden en voorschriften, door praktische toepassing en het onderwijzen ervan.

2. Op niemand mag dwang worden uitgeoefend die een belemmering zou betekenen van zijn vrijheid een door hemzelf gekozen godsdienst of overtuiging te hebben of te aanvaarden.

3. De vrijheid van een ieder zijn godsdienst of overtuiging tot uiting te brengen kan slechts in die mate worden beperkt als wordt voorgeschreven door de wet en noodzakelijk is ter bescherming van de openbare veiligheid, de orde, de volksgezondheid, de goede zeden of de fundamentele rechten en vrijheden van anderen.

4. De Staten die partij zijn bij dit Verdrag verbinden zich de vrijheid te eerbiedigen van ouders of wettige voogden, de godsdienstige en morele opvoeding van hun kinderen of pupillen overeenkomstig hun eigen overtuiging te verzekeren ».

B.12. Voorschriften inzake kledij kunnen variëren naar gelang van tijd en plaats. Niettemin kunnen in de openbare ruimten bepaalde grenzen hieraan dwingend worden opgelegd. Niet om het even welke gedraging is geoorloofd, louter en alleen omdat een godsdienstige beweegreden ter verantwoording ervan wordt aangevoerd. De vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van eredienst zijn immers niet absoluut. Voor zover het geen

daad betreft verricht met als doel de erkende rechten of vrijheden teniet te doen, mag weliswaar zelfs aan de afwijzing van de fundamentele waarden van onze democratische maatschappij uiting worden gegeven, doch de wijze waarop dat gebeurt, mag aan beperkingen worden onderworpen. Het behoort tot de beoordelingsmarge van de wetgever te bepalen welke beperkingen van de bovenvermelde vrijheden noodzakelijk kunnen worden geacht in de democratische samenleving waarbinnen hij zijn bevoegdheid uitoefent.

B.13. Door een strafsanctie in te voeren voor de personen die zich op voor het publiek toegankelijke plaatsen zouden begeven met het gezicht bedekt of verborgen zodat zij niet herkenbaar zijn, kan de bestreden wet, wegens het algemene karakter van de bewoordingen ervan, een inmenging vormen in de vrijheid van geweten en van godsdienst van de vrouwen die, zoals de verzoekende partijen in de zaken nrs. 5191 en 5290, de volledige sluier dragen op basis van een persoonlijke keuze die zij in overeenstemming met hun geloofsovertuiging achten.

B.14. Er dient bijgevolg te worden onderzocht of die inmenging is bepaald bij een voldoende toegankelijke en nauwkeurige wet, noodzakelijk is in een democratische samenleving, beantwoordt aan een dwingende maatschappelijke behoefte en evenredig is met de door de wetgever nagestreefde wettige doelstellingen.

B.15. Zoals blijkt uit B.8.1 tot B.8.2.3, beantwoordt de wet aan de vereisten van toegankelijkheid en nauwkeurigheid.

B.16.1. De vrijheid van geweten en godsdienst omvat onder meer de vrijheid om hetzij alleen, hetzij met anderen, zijn godsdienst of zijn overtuiging tot uiting te brengen. De voormelde grondwets- en verdragsbepalingen beschermen evenwel niet elke daad die door een godsdienst of overtuiging is geïnspireerd en waarborgen niet in alle omstandigheden het recht om zich naar de religieuze voorschriften of naar zijn overtuiging te gedragen (EHRM, 2 oktober 2001, *Pichon en Sajous* t. Frankrijk; 29 juni 2004, *Leyla Sahin* t. Turkije, § 66; grote kamer, 10 november 2005, *Leyla Sahin* t. Turkije, § 105; EHRM, 13 november 2008, *Mann Singh* t. Frankrijk).

B.16.2. In een democratische samenleving is het noodzakelijk de waarden en de beginselen die aan het Europees Verdrag voor de rechten van de mens ten grondslag liggen, te beschermen.

De grote kamer van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens heeft in zijn arrest *Leyla Sahin* t. Turkije van 10 november 2005 als volgt geoordeeld :

« 108. Pluralisme, tolerantie en open geest kenmerken een ‘ democratische samenleving ’. Hoewel de belangen van individuen soms ondergeschikt moeten worden gemaakt aan die van een groep, wordt de democratie niet teruggebracht tot de constante suprematie van de mening van een meerderheid, maar vereist zij een evenwicht dat de individuen van een minderheid een rechtvaardige behandeling verzekert en dat elk misbruik van een overheersende positie voorkomt (zie, *mutatis mutandis*, *Young, James en Webster* t. Verenigd Koninkrijk, arrest van 13 augustus 1981, reeks A, nr. 44, p. 25, § 63, en *Chassagnou en anderen* t. Frankrijk [GK], nrs. 25088/94, 28331/95 en 28443/95, § 112, EHRM 1999-III). Het pluralisme en de democratie dienen eveneens te steunen op de dialoog en een geest van compromis, die noodzakelijkerwijs vanwege de individuen diverse toegevingen inhouden die verantwoord zijn met het oog op het vrijwaren en bevorderen van de idealen en waarden van een democratische samenleving (zie *mutatis mutandis*, *Parti communiste unifié de Turquie en anderen*, voormeld, pp. 21-22, § 45, en *Refah Partisi (Parti de la prospérité) en anderen*, voormeld, § 99). Hoewel de ‘ rechten en vrijheden van anderen ’ zelf zijn opgenomen onder die welke zijn gewaarborgd door het Verdrag of de Protocollen erbij, dient te worden aangenomen dat de noodzaak om ze te beschermen de Staten ertoe kan brengen andere rechten en vrijheden te beperken die eveneens in het Verdrag zijn verankerd : het is precies dat constante streven naar een evenwicht tussen de fundamentele rechten van iedereen dat de grondslag van een ‘ democratische samenleving ’ vormt (*Chassagnou en anderen*, voormeld, § 113) ».

B.16.3. De Staat moet zich niet uitspreken over de legitimiteit van de geloofsovertuigingen of over de wijze waarop die worden geuit (EHRM, 26 september 1996, *Manoussakis e.a.* t. Griekenland, § 47; EHRM, 26 oktober 2000, *Hassan en Tchaouch* t. Bulgarije, § 78; EHRM, 9 oktober 2007, *Hasan en Eylem Zengin* t. Turkije, § 54).

B.17. Uit de in B.4.2 in herinnering gebrachte toelichting bij het voorstel dat aan de oorsprong van de bestreden wet ligt, vloeit voort dat de wetgever een samenlevingsmodel heeft willen verdedigen dat voorrang geeft aan het individu boven diens levensbeschouwelijke, culturele en religieuze banden teneinde eenieders integratie te bevorderen en ervoor te zorgen dat de burgers een gemeenschappelijk goed van fundamentele waarden delen, namelijk het recht op leven, het recht op vrijheid van geweten, de democratie, de gelijkheid tussen man en vrouw, of nog, de scheiding tussen Kerk en Staat.

Zoals het Hof reeds heeft uiteengezet in B.4.2 tot B.4.5, blijkt uit de parlementaire voorbereiding van de bestreden wet dat drie doelstellingen zijn nagestreefd : de openbare veiligheid, de gelijkheid tussen man en vrouw en een zekere opvatting van het « samen leven » in de maatschappij.

B.18. Dergelijke doelstellingen zijn legitiem en vallen onder de categorie van die welke zijn opgesomd in artikel 9 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, namelijk de handhaving van de openbare veiligheid, de bescherming van de openbare orde, alsook de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.

B.19. Het Hof moet voorts nagaan of is voldaan aan de voorwaarden van noodzakelijkheid in een democratische samenleving en van evenredigheid met de aldus nagestreefde wettige doelstellingen.

B.20.1. Uit de parlementaire voorbereiding van de bestreden wet blijkt dat het verbod op het dragen van gezichtsverhullende kledij onder meer is ingegeven door redenen van openbare veiligheid. Er wordt in dat verband gewag gemaakt van het plegen van misdrijven door personen wier gezicht was verborgen (*Parl. St.*, Kamer, 2009-2010, DOC 52-2289/005, p. 8; *Parl. St.*, Kamer, 2010-2011, DOC 53-0219/004, p. 7).

B.20.2. Artikel 34, § 1, van de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt machtigt de politieambtenaren ertoe de identiteit van iedere persoon te controleren wanneer zij, op grond van zijn gedragingen, materiële aanwijzingen of omstandigheden van tijd of plaats, redelijke gronden hebben om te denken dat hij wordt opgespoord, dat hij heeft gepoogd of zich voorbereidt om een misdrijf te plegen of dat hij de openbare orde zou kunnen verstoren of heeft verstoord. Die identiteitscontrole zou kunnen worden bemoeilijkt indien de betrokken persoon zijn gezicht verhult en medewerking aan een dergelijke controle zou weigeren. Bovendien zijn personen die hun gezicht verhullen, in het algemeen niet of moeilijk herkenbaar wanneer zij zich schuldig zouden maken aan misdrijven of de openbare orde zouden verstoren.

B.20.3. Het is ook niet omdat een gedraging nog niet een omvang zou hebben aangenomen die de maatschappelijke orde of de veiligheid in gevaar zou brengen, dat de

wetgever niet zou mogen optreden. Het kan hem niet kwalijk worden genomen tijdig op een dergelijk risico te anticiperen door gedragingen te bestraffen wanneer vaststaat dat de veralgemening ervan een reëel gevaar met zich zou meebrengen.

B.20.4. Rekening houdend met het bovenstaande kon de wetgever van oordeel zijn dat het verbod op gezichtsverhulling op de voor het publiek toegankelijke plaatsen noodzakelijk is om redenen van openbare veiligheid.

B.21. De wetgever heeft zijn optreden eveneens gemotiveerd door een zekere opvatting van het « samen leven » in een maatschappij die steunt op fundamentele waarden die volgens hem daaruit voortvloeien.

De individualiteit van ieder rechtssubject van een democratische samenleving is niet denkbaar zonder dat diens gelaat, dat een fundamenteel element daarvan vormt, zichtbaar is. Rekening houdend met de essentiële waarden die hij wenst te verdedigen, vermocht de wetgever ervan uit te gaan dat het verkeer in de openbare sfeer, die van nature de gemeenschap aanbelangt, van personen van wie dat fundamentele element van de individualiteit niet zichtbaar is, het onmogelijk maakt menselijke relaties, die noodzakelijk zijn voor een leven in een maatschappij, tot stand te brengen. Hoewel het pluralisme en de democratie de vrijheid inhouden om zijn overtuigingen te uiten, onder meer door het dragen van religieuze tekenen, moet de Staat waken over de voorwaarden waaronder die tekenen worden gedragen en over de gevolgen die het dragen van die tekenen kan hebben. Aangezien het verbergen van het gezicht tot gevolg heeft het rechtssubject, lid van de samenleving, elke mogelijkheid tot individualisering door middel van het gezicht te ontnemen, terwijl die individualisering een fundamentele voorwaarde vormt die is verbonden aan zijn essentie zelf, beantwoordt het verbod op het dragen van een dergelijk kledingstuk op de voor het publiek toegankelijke plaatsen, ook al is het de uiting van een geloofsovertuiging, aan een dwingende maatschappelijke behoefte in een democratische samenleving.

B.22. Met betrekking tot de waardigheid van de vrouw, vermocht de wetgever ervan uit te gaan dat de fundamentele waarden van een democratische samenleving zich ertegen verzetten dat vrouwen ertoe worden verplicht hun gezicht te verbergen onder druk van leden van hun gezin of van hun gemeenschap en aldus, tegen hun zin, worden beroofd van de vrijheid om daarover zelf te beslissen.

B.23. Echter, zoals dat het geval is voor de verzoekende partijen in de zaken nrs. 5191 en 5290, kan het dragen van een volledige sluier overeenstemmen met de uiting van een religieuze keuze. Die keuze kan zijn ingegeven door verschillende motieven met talrijke symbolische betekenissen.

Ook al vloeit het dragen van de volledige sluier voort uit een weloverwogen keuze van de vrouw, toch verantwoordt de gendergelijkheid, die de wetgever terecht beschouwt als een fundamentele waarde van de democratische samenleving, dat de Staat zich, in de openbare sfeer, kan verzetten tegen het uiten van een religieuze overtuiging door een gedraging die niet te verzoenen is met dat beginsel van gelijkheid tussen man en vrouw. Zoals het Hof heeft opgemerkt in B.21 ontnemt het dragen van een volledige sluier die het gezicht verbergt immers de vrouw, enige adreassaet van dat voorschrift, een fundamenteel element van haar individualiteit, dat noodzakelijk is voor het leven in een samenleving en het tot stand brengen van sociale betrekkingen.

B.24. Het Hof moet voorts nagaan of het invoeren van een sanctie van strafrechtelijke aard teneinde de naleving van het bij de wet bepaalde verbod te waarborgen, geen gevolgen heeft die onevenredig zijn met de nagestreefde doelstellingen.

B.25.1. De bestreden bepaling is in het Strafwetboek ingevoegd onder de categorie van de overtredingen van de vierde klasse en voorziet in een geldboete van vijftien tot vijftientwintig euro en een gevangenisstraf van één tot zeven dagen of slechts één van die straffen.

Met toepassing van de artikelen 564 en 565 van het Strafwetboek, is de rechtbank bevoegd om, wanneer de overtreder reeds in de voorbije twaalf maanden is veroordeeld voor dezelfde overtreding, naast de geldboete, een gevangenisstraf van ten hoogste twaalf dagen uit te spreken.

Artikel 566 van hetzelfde Wetboek maakt het mogelijk om, wanneer er verzachtende omstandigheden zijn, de geldboete te verlagen tot minder dan vijf euro, zonder dat die ooit lager mag zijn dan één euro.

B.25.2. Naast het invoeren van een nieuwe overtreding heeft de bestreden wet artikel 119*bis* van de Nieuwe Gemeentewet gewijzigd teneinde het de gemeenteraden mogelijk te maken in hun reglementen te voorzien in een administratieve sanctie voor hetzelfde gedrag. Die wijziging vindt haar oorsprong in een amendement op het oorspronkelijke wetsvoorstel, ingediend bij de Kamer van volksvertegenwoordigers tijdens de vorige zittingsperiode, en is als volgt verantwoord :

« Het wetsvoorstel stelt het dragen van kleding die het gezicht volledig dan wel grotendeels verbergt strafbaar door een bepaling hierover in het Strafwetboek.

Vandaag kan deze praktijk al worden bestraft met een gemeentelijke administratieve sanctie. Het voordeel van deze werkwijze is dat gemeenten die met dit probleem worden geconfronteerd, ook sanctionerend kunnen optreden. Door hiervoor nu een sanctie op te nemen in het Strafwetboek vervalt de mogelijkheid om gemeentelijk op te treden.

De kans is echter groot dat het dragen van dergelijke kleding voortaan onbestraft zal blijven. Als het parket deze overtredingen niet prioritair vervolgt is de kans wel heel groot dat de meeste klachten over inbreuken op het desbetreffende artikel uit het Strafwetboek zonder gevolg zullen blijven.

Om alsnog een vervolgingsbeleid in te kunnen stellen wil dit amendement uitdrukkelijk de overtreding van dit artikel uit het Strafwetboek gemeentelijk administratief sanctioneerbaar maken. De voorgestelde wijziging van artikel 119*bis* van de nieuwe gemeentewet maakt het ook mogelijk om het ontworpen artikel 563/1 zowel strafrechtelijk als administratief sanctioneerbaar te maken.

De voorgestelde wijziging van artikel 119*bis*, § 8, tweede lid, voorziet effectief in de mogelijkheid dat de overtreding op het ontworpen artikel 563/1 hetzij vervolgbaar is zoals bepaald in dit artikel of met een administratieve geldboete van maximum 250 euro. De procureur des Konings beschikt op dat moment over een termijn van twee maanden om de ambtenaar in te lichten dat er een opsporingsonderzoek of een gerechtelijk onderzoek werd opgestart, vervolging werd ingesteld, dan wel dat hij oordeelt dat er geen gevolg moet worden gegeven aan het dossier bij gebrek aan toereikende bezwaren. Met deze mededeling vervalt de mogelijkheid voor de ambtenaar om een administratieve boete op te leggen. Voor het verstrijken van deze termijn kan de ambtenaar geen administratieve boete opleggen. Na het verstrijken ervan kunnen de feiten enkel nog administratiefrechtelijk worden bestraft. De ambtenaar kan evenwel een administratieve geldboete opleggen vooraleer deze termijn is verstreken indien de procureur des Konings heeft laten weten dat, zonder het materieel element van de overtreding in twijfel te trekken, hij geen gevolg zal geven aan de feiten » (*Parl. St.*, Kamer, 2009-2010, DOC 52-2289/003, p. 2).

B.26. Wanneer de wetgever van mening is dat bepaalde tekortkomingen dienen te worden bestraft, valt het onder zijn beoordelingsbevoegdheid om te beslissen of het opportuun is te kiezen voor strafrechtelijke sancties *sensu stricto* dan wel voor administratieve sancties.

B.27. Gelet op de verschillen die onder de gemeenten en in de rechtspraak in die materie zijn vastgesteld, vermocht de wetgever ervan uit te gaan dat de rechtszekerheid diende te worden gewaarborgd door middel van een uniforme sanctie die wordt opgelegd wanneer het dragen van een kledingstuk dat het gezicht op de voor het publiek toegankelijke plaatsen verbergt, wordt vastgesteld.

B.28. Aangezien de individualisering van de personen, waarvoor het gezicht een fundamenteel element is, een essentiële voorwaarde is voor de werking van een democratische samenleving waarvan elk lid een rechtssubject is, vermocht de wetgever ervan uit te gaan dat het verbergen van het gezicht de werking van de aldus opgevatte samenleving in gevaar kon brengen en bijgevolg strafrechtelijk diende te worden bestraft.

B.29.1. Onder voorbehoud van hetgeen is vermeld in B.30, in zoverre de bestreden maatregel zich richt tot de personen die, vrij en vrijwillig, hun gezicht verbergen op de voor het publiek toegankelijke plaatsen, heeft die maatregel geen gevolgen die niet evenredig zijn met de nagestreefde doelstellingen, aangezien de wetgever heeft gekozen voor de lichtste strafrechtelijke sanctie. De omstandigheid dat de straf zwaarder kan zijn in geval van herhaling, leidt niet tot een ander besluit. De wetgever vermocht van oordeel te zijn dat de overtreder die wordt veroordeeld voor een strafrechtelijk bestraft gedrag, dat gedrag niet zal herhalen onder de dreiging van een zwaardere sanctie.

B.29.2. Voor het overige dient te worden opgemerkt dat ten aanzien van de personen die hun gezicht onder dwang zouden verbergen, artikel 71 van het Strafwetboek bepaalt dat er geen misdrijf is wanneer de dader gedwongen werd door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan.

B.30. De bestreden wet voorziet in een strafsancie voor elke persoon die, behoudens andersluidende wetsbepalingen, zijn gezicht volledig of gedeeltelijk bedekt of verbergt zodat hij niet herkenbaar is, wanneer het voor het publiek toegankelijke plaatsen betreft. Het zou kennelijk onredelijk zijn aan te nemen dat die plaatsen in die zin moeten worden begrepen dat zij ook de plaatsen bestemd voor de erediensten omvatten. Het dragen van kledij die overeenstemt met de uiting van een religieuze keuze, zoals de sluier die het gezicht volledig bedekt, op die plaatsen, zou niet het voorwerp kunnen uitmaken van beperkingen zonder dat

dit op onevenredige wijze afbreuk zou doen aan de vrijheid om zijn geloofsovertuiging te uiten.

B.31. Onder voorbehoud van die interpretatie zijn het eerste middel in de zaak nr. 5191 en het tweede middel in de zaken nrs. 5244 en 5290 niet gegrond.

B.32. Het tweede middel in de zaken nrs. 5191 en 5289 en het derde middel in de zaken nrs. 5204, 5244 en 5290 zijn afgeleid uit de schending van artikel 19 van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 10 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

B.33. Artikel 10 van het Europees Verdrag van de rechten van de mens bepaalt :

« 1. Eenieder heeft recht op vrijheid van meningsuiting. Dit recht omvat de vrijheid een mening te koesteren en de vrijheid om inlichtingen of denkbeelden te ontvangen of door te geven, zonder inmenging van overheidswege en ongeacht grenzen. Dit artikel belet niet dat Staten radio-omroep-, bioscoop- of televisie-ondernemingen kunnen onderwerpen aan een systeem van vergunningen.

2. Daar de uitoefening van deze vrijheden plichten en verantwoordelijkheden met zich brengt, kan zij worden onderworpen aan bepaalde formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties, welke bij de wet worden voorzien en die in een democratische samenleving nodig zijn in het belang van 's lands veiligheid, [de territoriale integriteit of de openbare veiligheid,] de bescherming van de openbare orde en het voorkomen van strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden, de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen om de verspreiding van vertrouwelijke mededelingen te voorkomen of om het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht te waarborgen ».

B.34. Zoals het Hof in B.16.1 heeft opgemerkt, omvat de vrijheid van geweten en godsdienst onder meer de vrijheid om hetzij alleen, hetzij met anderen, zijn godsdienst of zijn overtuiging tot uiting te brengen. Aangezien, voor de verzoekende partijen in de zaken nrs. 5191 en 5290, de geformuleerde grieven niet verschillen van die welke zijn uiteengezet naar aanleiding van de middelen die zijn afgeleid uit de schending van de godsdienstvrijheid, waarnaar de verzoekende partijen overigens verwijzen, zijn de middelen aldus niet gegrond om motieven die identiek zijn aan die welke zijn uiteengezet in B.13 tot B.31.

B.35. De verzoekende partijen in de zaken nrs. 5204 en 5289 voeren aan dat de vrijheid van meningsuiting verschillende vormen kan aannemen, met name op het vlak van kleding, en

dat het dragen van kleding of voorwerpen een vorm van persoonlijke uitdrukking is waaraan de bestreden bepaling afbreuk zou doen.

B.36. Door een strafsanctie in te voeren voor de personen die zich op voor het publiek toegankelijke plaatsen zouden begeven met het gezicht bedekt of verborgen zodat zij niet herkenbaar zijn, kan de bestreden wet wegens het algemene karakter van de bewoordingen ervan, een inmenging vormen in de vrijheid van meningsuiting van de personen die menen dat het dragen van kleding één van de uitingen ervan vormt.

Er dient bijgevolg ook hier te worden onderzocht of, voor die personen, die inmenging is bepaald bij een voldoende toegankelijke en nauwkeurige wet, noodzakelijk is in een democratische samenleving, beantwoordt aan een dwingende maatschappelijke behoefte en evenredig is met de door de wetgever nagestreefde wettige doelstellingen.

B.37.1. Zoals blijkt uit B.8, beantwoordt de wet aan de vereisten van toegankelijkheid en nauwkeurigheid.

B.37.2. Ten aanzien van het vereiste dat de wet noodzakelijk moet zijn in een democratische samenleving en moet beantwoorden aan een dwingende maatschappelijke behoefte, zoals het Hof heeft opgemerkt in B.21, is de individualiteit van ieder rechtssubject in een democratische samenleving niet denkbaar zonder dat diens gezicht, dat een fundamenteel element daarvan vormt, zichtbaar is. Het verbergen van het gezicht op de voor het publiek toegankelijke plaatsen, ook al maakt dat deel uit van de vrije meningsuiting van de persoon die dat doet, heeft tot gevolg het rechtssubject, lid van de samenleving, elke mogelijkheid tot individualisering door middel van het gezicht op dergelijke plaatsen te ontnemen, terwijl die individualisering een fundamenteel element van de essentie zelf van het rechtssubject vormt. Het verbod om het gezicht op dergelijke wijze te verbergen, beantwoordt derhalve aan een dwingende maatschappelijke behoefte in een democratische samenleving.

B.37.3. Ten aanzien van het feit dat de wetgever een beroep heeft gedaan op een sanctie van strafrechtelijke aard, vloeit uit hetgeen is vermeld in B.29 voort dat die maatregel niet onevenredig is ten aanzien van de nagestreefde doelstellingen.

B.37.4. Het tweede middel in de zaken nrs. 5191 en 5289 en het derde middel in de zaken nrs. 5204, 5244 en 5290 zijn niet gegrond.

B.38. Het derde middel in de zaak nr. 5191 en het vierde middel in de zaken nrs. 5204, 5244, 5289 en 5290 zijn afgeleid uit de schending van de individuele vrijheid, verankerd in artikel 12 van de Grondwet en in artikel 5 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, ten aanzien van de vrouwen die, door de werking van de bestreden wet, strafsancities oplopen, met inbegrip van gevangenisstraffen, wanneer zij een volledige sluier dragen op een voor het publiek toegankelijke plaats, of zouden worden beroofd van hun vrijheid om zich vrij te begeven op de openbare weg wanneer zij ervoor zouden kiezen thuis te blijven. De verzoekende partijen in de zaken nrs. 5244, 5289 en 5290 voegen aan het middel de gecombineerde lezing toe van artikel 6 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

B.39.1. Artikel 12, eerste lid, van de Grondwet waarborgt de individuele vrijheid van de persoon.

Artikel 5.1 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens bepaalt :

« Eenieder heeft recht op persoonlijke vrijheid en veiligheid. Niemand mag van zijn vrijheid worden beroofd, behalve in de navolgende gevallen en langs wettelijke weg :

a) indien hij op rechtmatige wijze wordt gevangen gehouden na veroordeling door een daartoe bevoegde rechter;

b) indien hij op rechtmatige wijze is gearresteerd of gevangen wordt gehouden, wegens weigering een overeenkomstig de wet door een rechter gegeven bevel op te volgen of ten einde de nakoming van een door de wet voorgeschreven verplichting te verzekeren;

c) indien hij op rechtmatige wijze is gearresteerd of gevangen gehouden ten einde voor de bevoegde rechterlijke instantie te worden geleid, wanneer redelijke termen aanwezig zijn om te vermoeden, dat hij een strafbaar feit heeft begaan of indien er redelijke gronden zijn om aan te nemen dat het noodzakelijk is hem te beletten een strafbaar feit te begaan of te ontvluchten nadat hij dit heeft begaan;

d) in het geval van rechtmatige gevangenhouding van een minderjarige met het doel in te grijpen in zijn opvoeding of in het geval van zijn rechtmatige gevangenhouding, ten einde hem voor het bevoegde gezag te geleiden;

e) in het geval van rechtmatige gevangenhouding van personen die een besmettelijke ziekte zouden kunnen verspreiden, van geesteszieken, van verslaafden aan alcohol of verdovende middelen of van landlopers;

f) in het geval van rechtmatige arrestatie of gevangenhouding van personen ten einde hen te beletten op onrechtmatige wijze het land binnen te komen, of indien tegen hen een uitwijzings- of uitleveringsprocedure hangende is ».

B.39.2. Om de in B.10.3 uiteengezette reden, zijn de middelen niet ontvankelijk in zoverre ze zijn afgeleid uit de schending van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

B.40.1. Ermee rekening houdend dat een vrijheidsberovende straf met toepassing van de bestreden bepaling is onderworpen aan het oordeel van een onafhankelijke en onpartijdige rechter die ze als enige kan uitspreken rekening houdend met de concrete omstandigheden van de zaak, is, om motieven die identiek zijn aan die welke zijn uiteengezet in B.13 tot B.31, niet op onevenredige wijze afbreuk gedaan aan de individuele vrijheid van de betrokkenen.

B.40.2. De omstandigheid dat de verzoekende partijen in de zaak nr. 5191 thuis zouden blijven, teneinde zich niet te vertonen met het gezicht niet verborgen om volgens hen conform hun geloofsovertuiging te handelen, vloeit voort uit hun keuze en niet uit een onwettige dwang die hun bij de bestreden wet zou zijn opgelegd.

B.41. Het derde middel in de zaak nr. 5191 en het vierde middel in de zaken nrs. 5204, 5244, 5289 en 5290 zijn niet gegrond.

B.42.1. Het tweede middel in de zaak nr. 5204, het vierde middel in de zaken nrs. 5191 en 5289 en het vijfde middel in de zaken nrs. 5244 en 5290 zijn afgeleid uit de schending van artikel 22 van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 8 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, met artikel 17 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en met artikel 7 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

B.42.2. Om de in B.10.3 uiteengezette reden, zijn de middelen niet ontvankelijk in zoverre ze zijn afgeleid uit de schending van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

B.43. Artikel 22 van de Grondwet bepaalt :

« Ieder heeft recht op eerbiediging van zijn privéleven en zijn gezinsleven, behoudens in de gevallen en onder de voorwaarden door de wet bepaald.

De wet, het decreet of de in artikel 134 bedoelde regel waarborgen de bescherming van dat recht ».

Artikel 8 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens bepaalt :

« 1. Eenieder heeft recht op eerbiediging van zijn privéleven, zijn gezinsleven, zijn huis en zijn briefwisseling.

2. Geen inmenging van enig openbaar gezag is toegestaan met betrekking tot de uitoefening van dit recht dan voor zover bij de wet is voorzien en in een democratische samenleving nodig is in het belang van 's lands veiligheid, de openbare veiligheid, of het economisch welzijn van het land, de bescherming van de openbare orde en het voorkomen van strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden, of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen ».

Artikel 17 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten bepaalt :

« 1. Niemand mag worden onderworpen aan willekeurige of onwettige inmenging in zijn privé-leven, zijn gezinsleven, zijn huis en zijn briefwisseling, noch aan onwettige aantasting van zijn eer en goede naam.

2. Eenieder heeft recht op bescherming door de wet tegen zodanige inmenging of aantasting ».

B.44.1. Het recht op de eerbiediging van het privéleven en het gezinsleven, zoals het door de voormelde bepalingen wordt gewaarborgd, heeft als essentieel doel de personen te beschermen tegen inmengingen in hun privéleven en hun gezinsleven. Het voorstel dat is voorafgegaan aan de aanneming van artikel 22 van de Grondwet beklemtoonde « de bescherming van de persoon, de erkenning van zijn identiteit en de belangrijkheid van zijn ontplooiing en die van zijn gezin » en het onderstreepte de noodzaak om het privéleven en het gezinsleven te beschermen tegen « inmenging, onder meer als gevolg van de onafgebroken ontwikkeling van de informatietechnieken, wanneer maatregelen van opsporing, onderzoek en controle door de overheid en particuliere instellingen worden uitgevoerd bij het uitoefenen van hun functie of hun activiteit » (*Parl. St.*, Senaat, B.Z. 1991-1992, nr. 100-4/2°, p. 3).

B.44.2. De rechten die bij artikel 22 van de Grondwet, bij artikel 8 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en bij artikel 17 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten worden gewaarborgd, zijn niet absoluut. Aldus, hoewel artikel 22 van de Grondwet aan eenieder het recht op eerbiediging van zijn privéleven en zijn gezinsleven toekent, voegt die bepaling immers daaraan onmiddellijk toe : « behoudens in de gevallen en onder de voorwaarden door de wet bepaald ».

De voormelde bepalingen vereisen dat in elke overheidsinmenging in het recht op eerbiediging van het privéleven en het gezinsleven wordt voorzien door een voldoende precieze wettelijke bepaling, dat zij beantwoordt aan een dwingende maatschappelijke behoefte en evenredig is met de nagestreefde wettige doelstelling.

B.45. Volgens de verzoekende partijen zou de wet op ernstige wijze afbreuk doen aan de organisatie van het privé- en gezinsleven van de vrouwen die, uit geloofsovertuiging, de volledige sluier wensen te dragen, alsook van hun echtgenoten en hun familie, vermits, indien zij hun religieuze keuze en tegelijk de wet willen respecteren, zij ertoe zouden worden veroordeeld thuis te blijven of, in het omgekeerde geval, een deel van hun religieuze keuze zouden moeten opofferen, keuze die integraal deel uitmaakt van hun gezinsleven.

B.46.1. Met betrekking tot de nauwkeurigheid van de wet, is in B.8 vastgesteld dat de daarin gebruikte woorden voldoende duidelijk zijn om iedereen toe te laten op het ogenblik dat een gedrag wordt aangenomen, te weten of dat gedrag valt onder het toepassingsgebied van de wet en bijgevolg strafrechtelijk kan worden bestraft.

B.46.2. Uit B.20 tot B.23 blijkt dat de bestreden wet beantwoordt aan een dwingende maatschappelijke behoefte.

B.46.3. Ten slotte, wat betreft de mogelijke gevolgen van de bestreden wet voor het recht op de eerbiediging van het privé- en gezinsleven van de personen die een deel van hun religieuze keuze zouden moeten opofferen, onderscheidt de grief zich niet van die in verband met de eerbiediging van de vrijheid van geweten en van godsdienst, zodat hierop niet anders moet worden geantwoord. Ook hier dient erop te worden gewezen dat, indien de personen menen dat zij ertoe veroordeeld zijn thuis te blijven omdat zij zich niet willen begeven op de

voor het publiek toegankelijke plaatsen met het gezicht niet verborgen, dat voortvloeit uit hun keuze om zich niet te onderwerpen aan een wettelijk verbod dat, om de in B.13 tot B.31 vermelde motieven, bestaanbaar is met de vrijheid van geweten en van godsdienst.

B.46.4. Ten aanzien van de eerbiediging van het privéleven van die personen op de voor het publiek toegankelijke plaatsen, plaatst het feit zich daar te begeven met het gezicht niet verborgen op een wijze dat men herkenbaar is, de betrokkenen niet in een andere situatie dan die van iedere persoon die zich op dergelijke plaatsen begeeft, zodat niet op onevenredige wijze afbreuk zou worden gedaan aan het recht op de eerbiediging van het privéleven van de vrouwen die, teneinde een geloofsovertuiging te eerbiedigen, zich daar zouden wensen te begeven met het gezicht verborgen.

B.47. Het tweede middel in de zaak nr. 5204, het vierde middel in de zaken nrs. 5191 en 5289 en het vijfde middel in de zaken nrs. 5244 en 5290 zijn niet gegrond.

B.48. Het vijfde middel in de zaken nrs. 5191 en 5204 is afgeleid uit de schending van artikel 23 van de Grondwet. Het zesde middel in de zaken nrs. 5244 en 5290 is afgeleid uit de schending van dezelfde grondwetsbepaling, in samenhang gelezen met artikel 3 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

B.49. Artikel 23, eerste lid, van de Grondwet bepaalt dat iedereen het recht heeft een menswaardig leven te leiden.

Artikel 3 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens bepaalt :

« Niemand mag worden onderworpen aan foltering en noch aan onmenselijke of vernederende behandelingen of straffen ».

B.50. Volgens de verzoekende partijen zou afbreuk worden gedaan aan de waardigheid van de vrouwen die ervoor kiezen de volledige sluier te dragen door hun de uitoefening van een fundamentele vrijheid te ontnemen door het criminaliseren van een gedrag dat geen enkele activiteit omvat die een misdaad of wanbedrijf vormt en door hen aldus te stigmatiseren als een bedreiging voor de openbare veiligheid. Er zou eveneens afbreuk

worden gedaan aan hun waardigheid door hen ertoe te dwingen ofwel thuis te blijven, ofwel te handelen in strijd met hun geweten.

B.51. Ook hier is het middel op zodanige wijze geformuleerd dat de daarin vervatte grief zich niet onderscheidt van het middel afgeleid uit de schending van de vrijheid van geweten en van godsdienst. Daarop dient dus geen ander antwoord te worden gegeven dan datgene dat is gegeven in B.13 tot B.31.

B.52. Het vijfde middel in de zaken nrs. 5191 en 5204 en het zesde middel in de zaken nrs. 5244 en 5290 zijn niet gegrond.

B.53.1. Het zesde middel in de zaak nr. 5191 en het negende middel in de zaak nr. 5204 zijn afgeleid uit de schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens. Het zevende middel in de zaken nrs. 5244 en 5290 is afgeleid uit de schending van dezelfde bepalingen, eveneens in samenhang gelezen met artikel 1 van het Twaalfde Aanvullend Protocol bij het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, met artikel 26 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en met de artikelen 20 en 21 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. De verzoekende partij in de zaak nr. 5290 voegt daaraan de gecombineerde lezing toe van artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

B.53.2. Om de in B.10.3 uiteengezette redenen, zijn de middelen niet ontvankelijk in zoverre ze zijn afgeleid uit de schending van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

B.54. Artikel 1 van het Twaalfde Aanvullend Protocol bij het Europees Verdrag voor de rechten van de mens bepaalt :

« 1. Het genot van elk in de wet neergelegd recht moet worden verzekerd zonder enige discriminatie op welke grond dan ook, zoals geslacht, ras, kleur, taal, godsdienst, politieke of andere mening, nationale of maatschappelijke afkomst, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte of andere status.

2. Niemand mag worden gediscrimineerd door enig openbaar gezag op, met name, een van de in het eerste lid vermelde gronden ».

Die bepaling is ten aanzien van België nog niet in werking getreden.

Artikel 26 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten bepaalt :

« Allen zijn gelijk voor de wet en hebben zonder discriminatie aanspraak op gelijke bescherming door de wet. In dit verband verbiedt de wet discriminatie van welke aard ook en garandeert een ieder gelijke en doelmatige bescherming tegen discriminatie op welke grond ook, zoals ras, huidskleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale of maatschappelijke afkomst, eigendom, geboorte of andere status ».

Artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens bepaalt :

« Het genot van de rechten en vrijheden, welke in dit Verdrag zijn vermeld, is verzekerd zonder enig onderscheid op welke grond ook, zoals geslacht, ras, kleur, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale of maatschappelijke afkomst, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte of andere status ».

B.55. Volgens de verzoekende partijen zou de bestreden wet, ondanks het algemene karakter van de bewoordingen ervan, een situatie van passieve en indirecte discriminatie tot stand brengen. De vrouwen die de volledige sluier dragen, zouden zich immers bevinden in een situatie die fundamenteel verschilt van die van de Belgische burgers die niet het islamitische geloof belijden, voor wie de bestreden wetsbepalingen veel minder beperkend zouden zijn of, in elk geval, niet zouden raken aan de uitoefening van beschermde fundamentele vrijheden.

B.56. Zoals in B.4.6 is vermeld, is het amendement dat alleen het dragen van de boerka en van de nikab beoogde te verbieden, in de Kamercommissie verworpen, waarbij de wetgever het verbod van elk kledingstuk dat het gezicht verbergt op de voor het publiek toegankelijke plaatsen, behoudens andersluidende wetsbepalingen, wilde behouden.

Zoals de verzoekende partijen aangeven, kan de bestreden wet weliswaar meer beperkende gevolgen hebben ten aanzien van de uitoefening, door sommige vrouwen die het islamitische geloof belijden, van enkele van hun fundamentele vrijheden. Zoals blijkt uit het onderzoek van de voorgaande middelen, is de beperking van hun rechten niet onevenredig met de door de wetgever nagestreefde doelstellingen en beantwoordt zij aan het karakter van

noodzakelijkheid in een democratische samenleving. Het is derhalve redelijk verantwoord niet te voorzien in een gedifferentieerde behandeling voor die categorie van personen.

B.57. Het zesde middel in de zaken nrs. 5191 en 5204 en het zevende middel in de zaken nrs. 5244 en 5290 zijn niet gegrond.

B.58. De verzoekende partijen in de zaak nr. 5191 leiden een zevende middel af uit de schending van de artikelen 14, 17 en 18 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens. Dat middel vormt eveneens het zesde en zevende middel in de zaak nr. 5204. De verzoekende partijen in de zaken nrs. 5244, 5289 en 5290 leiden een achtste middel af uit de schending van dezelfde bepalingen, alsook uit artikel 54 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

B.59. Het Hof is niet bevoegd om wetskrachtige normen rechtstreeks te toetsen aan verdragsbepalingen.

Het middel dat de rechtstreekse schending van verdragsbepalingen aanvoert, is derhalve niet ontvankelijk.

B.60. In haar memorie tot tussenkomst in de zaak nr. 5244, leidt de vzw « Ligue des Droits de l'Homme » een enig middel af uit de schending, door de bestreden bepaling, van artikel 12 van de Grondwet, in samenhang gelezen met de artikelen 5 en 7 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, met de artikelen 9 en 15 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en met de artikelen 9 en 49 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. Volgens de vzw zou de bestreden wet van nature en in wezen afbreuk doen aan het beginsel van de subsidiariteit van het strafrecht en derhalve aan de individuele vrijheid.

B.61. Het middel afgeleid uit de schending, door de bestreden wet, van de individuele vrijheid zoals die is verankerd in de bepalingen die in het middel worden beoogd, houdt in dat de evenredigheid van de invoering, door de wetgever, van een sanctie van strafrechtelijke aard wordt onderzocht.

Die grief is reeds beantwoord naar aanleiding van het onderzoek van het middel dat is afgeleid uit de schending van artikel 19 van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 9 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens. Daarop dient geen ander antwoord te worden gegeven omdat daaraan de aangevoerde schending van andere verdragsbepalingen is toegevoegd.

B.62. Om de motieven uiteengezet in B.29, is het middel niet gegrond.

B.63. Een laatste middel in de zaak nr. 5204 en een vijfde middel in de zaak nr. 5289 zijn afgeleid uit de schending van artikel 2 van het Vierde Aanvullend Protocol bij het Europees Verdrag voor de rechten van de mens om reden dat de wet de vrijheid van verplaatsing in de openbare ruimte aanzienlijk zou beperken.

B.64. Zoals in B.59 is aangegeven, is het Hof niet bevoegd om wetskrachtige normen rechtstreeks te toetsen aan verdragsbepalingen.

Het laatste middel in de zaak nr. 5204 en het vijfde middel in de zaak nr. 5289 zijn derhalve niet ontvankelijk.

B.65. Een zesde middel in de zaak nr. 5289 is afgeleid uit de schending van de vrijheid van vereniging verankerd in artikel 27 van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 11 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

De verzoekende partij voert aan dat haar vrijheid van vereniging in het gedrang komt door het feit dat de wet haar in de openbare ruimte blootstelt aan een veralgemeend toezicht en een permanente herkenbaarheid vereist.

B.66.1. Artikel 27 van de Grondwet bepaalt :

« De Belgen hebben het recht van vereniging; dit recht kan niet aan enige preventieve maatregel worden onderworpen ».

Artikel 11 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens bepaalt :

« 1. Eenieder heeft recht op vrijheid van vreedzame vergadering en op vrijheid van vereniging, met inbegrip van het recht om vakverenigingen op te richten en zich bij vakverenigingen aan te sluiten voor de bescherming van zijn belangen.

2. De uitoefening van deze rechten kan aan geen andere beperkingen worden onderworpen dan die welke bij de wet zijn voorzien en die in een democratische samenleving nodig zijn in het belang van 's lands veiligheid, de openbare veiligheid, de bescherming van de openbare orde en het voorkomen van strafbare feiten, voor de bescherming van de gezondheid of de goede zeden, of de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen. Dit artikel verbiedt niet, dat wettige beperkingen worden aangebracht in de uitoefening van deze rechten door leden van de gewapende macht, van de politie of van het ambtelijk apparaat van de Staat ».

B.66.2. De bestreden wet verbiedt zich in de voor het publiek toegankelijke plaatsen te begeven met het gezicht geheel of gedeeltelijk bedekt of verborgen zodat men niet herkenbaar is. In tegenstelling tot wat de verzoekende partij aanvoert, heeft de bestreden bepaling dus noch tot doel noch tot gevolg de vrijheid van vereniging van de personen te reglementeren.

B.66.3. Aangezien het middel vreemd is aan de bestreden bepaling, is het niet gegrond.

Om die redenen,

het Hof

verwerpt de beroepen, onder voorbehoud van de interpretatie vermeld in B.30.

Aldus uitgesproken in het Frans, het Nederlands en het Duits, overeenkomstig artikel 65 van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Grondwettelijk Hof, op de openbare terechtzitting van 6 december 2012.

De griffier,

De voorzitter,

F. Meersschant

R. Henneuse